

Trends & ontwikkelingen in Dordrecht in beeld

Attenderings infographic

Klik op
START

START

Versie 0.1
juli 2021

Onderzoekcentrum
Drechtsteden

Partner voor bestuur en beleid

Inhoudsopgave

Klik op de icoontjes en ga direct naar...

Inleiding:
cijfers & trends

Steunmaat-
regelen

Ruimte

Fysiek

Terug naar
inhoudsopgave

Sociaal

Economie

Duurzaamheid

Over ons

Demografie

Technologie

Kennis-
infrastructuur

Veiligheid

Bestuur

Inleiding

Cijfers en trends

Hierbij presenteren we u het beeld hoe Dordrecht ervoor staat in cijfers en trends. Eén van de onderdelen uit het drieluik. Het drieluik geeft een perspectief op de stad, perspectief op financiën en perspectief op organisatie en samenwerking. Voor het perspectief op de stad wil men graag op basis van bestaande informatie trends in beeld willen brengen voor de volgende thema's:

- Demografische trends en ontwikkelingen
- Effecten van Corona
- Sociale trends en ontwikkelingen
- Economische trends en ontwikkelingen
- Technologische trends en ontwikkelingen
- Kennis infrastructuur
- Ruimtelijke trends en ontwikkelingen (wonen)
- Fysieke infrastructuur (openbare ruimte, mobiliteit)
- Duurzame trends en ontwikkelingen (klimaat, energie)
- Veiligheidstrends en ontwikkelingen
- Bestuurlijke trends en ontwikkelingen

We laten ontwikkelingen zien of we vergelijken Dordrecht met landelijke cijfers. Bij diverse thema's gaan we ook in op de verschillen die er binnen de stad zijn, bijvoorbeeld waar het gaat om onderwijskansen, gezondheid, de woningmarkt.

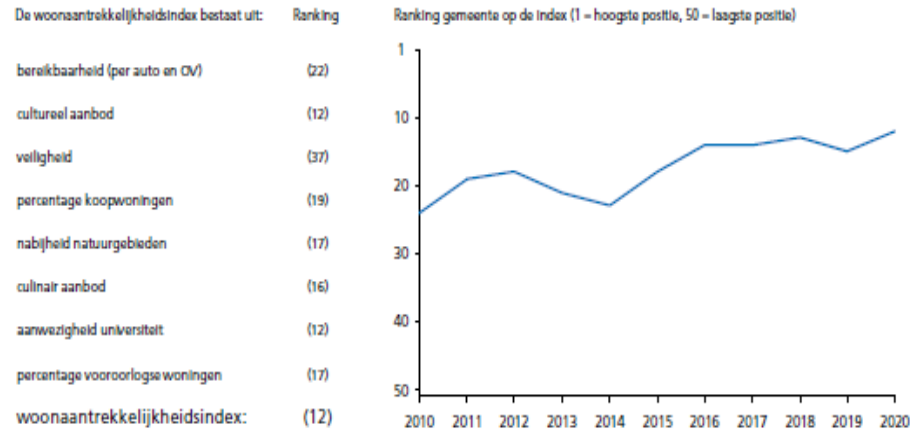
Atlas voor de Nederlandse gemeenten

Woonaantrekkelijkheid

Dordrecht is een heel aantrekkelijke stad om te wonen, maar de sociaal-economische positie is zwak. Dat blijkt uit de jaarlijkse Atlas voor Gemeenten. Dordrecht staat 12e (van de 50) op de ranglijst van aantrekkelijke woonplaatsen, maar 48e op de sociaal-economische ranglijst.

In vergelijking met andere grote gemeenten is de werkloosheid in Dordrecht relatief hoog en het aandeel personen met lage opleiding hoog. Ook is de participatiegraad van vrouwen lager dan gemiddeld.

Woonaantrekkelijkheidsindex

12

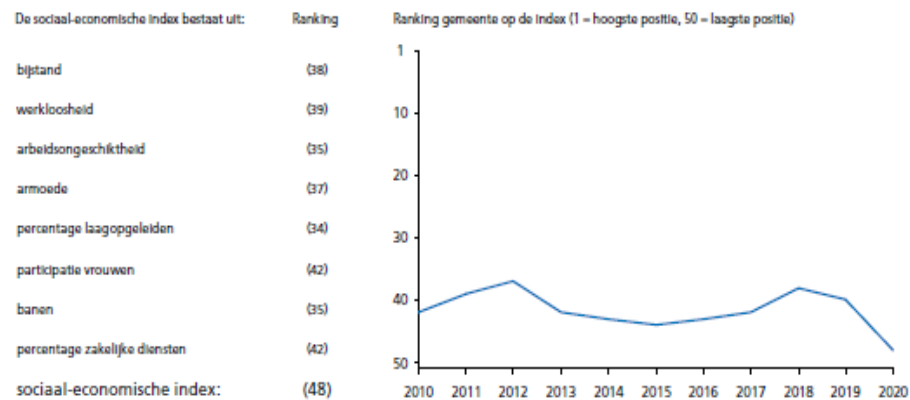
Bron: Atlas voor gemeenten 2020, p 82

Atlas voor Gemeenten

Sociaal economische index

	plek in ranglijst 50 grootste gemeenten		
Dordrecht	2018	2019	2020
aandeel personen in bijstand	37	37	38
werkloosheidspercentage	29	32	39
aandeel arbeidsongeschikten	32	32	35
% huishoudens met inkomen tot 105% WSM	35	36	37
aandeel personen met lage opleiding	13	20	34
netto participatiegraad vrouwen	35	35	42
aantal banen als % beroepsbevolking	36	36	35
% banen in financiële en zakelijke diensten	40	42	42
totaal	37	42	48

Sociaaleconomische index

48

Bron: Atlas voor gemeenten 2020, p 82

1 Demografie

Bevolkingsontwikkeling

Dordt groeit & vergrijsjt

Prognose: Dordtse bevolking groeit

In Dordrecht wonen op dit moment iets meer dan 119.000 mensen. Dat is nauwelijks meer dan het tien jaar geleden was. In het afgelopen decennium wisselden jaren van groei af met jaren van krimp. Dit in tegenstelling tot de landelijke trend: een jaarlijkse groei van zo'n 0,5%.

Volgens de Primos Prognose van ABF Research (2020) verandert het patroon voor Dordrecht. De komende jaren zal de gemeente gaan groeien. Op basis van de in de prognose meegenomen 6.000 te bouwen woningen groeit de gemeente tot 2030 jaarlijks met gemiddeld zo'n 300 personen (circa 0,25%). Daarna vlakkt de groei af. In 2030 zal Dordrecht dan een bevolkingsomvang van ruim 125.000 mensen kennen.

Verwachting Gemeente: Dordt groeit nog harder

Op basis van harde en zachte woningbouwplannen van de gemeente Dordrecht zal de bevolking duidelijk harder groeien dan uit de laatste prognose van ABF blijkt. De gemeente gaat uit van in totaal 11.000 extra woningen in het huidige decennium. Uitgaande van een gemiddelde woningbezetting van 2,05 zal de Dordtse bevolking in 2030 naar schatting met goed 22.000 personen zijn gegroeid tot in totaal 142.000 inwoners.

Met deze nieuwbouwplannen groeit niet alleen de Dordtse bevolking. De nieuwbouw is aantrekkelijk voor jonge gezinnen, waardoor de vergrijzing lager zal uitvallen.

Fig. 1.1 Procentuele bevolkingsgroei (t.o.v. begin van het jaar)

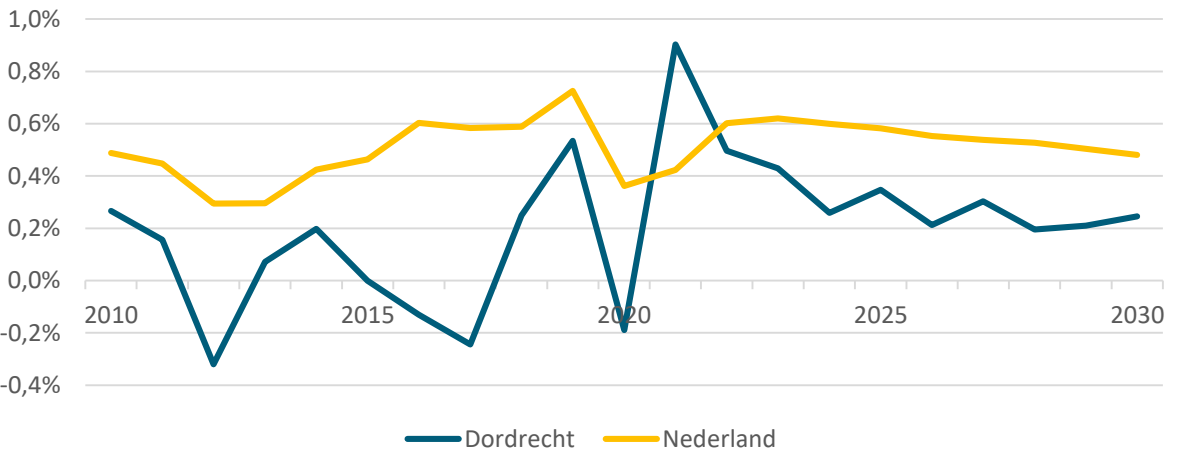
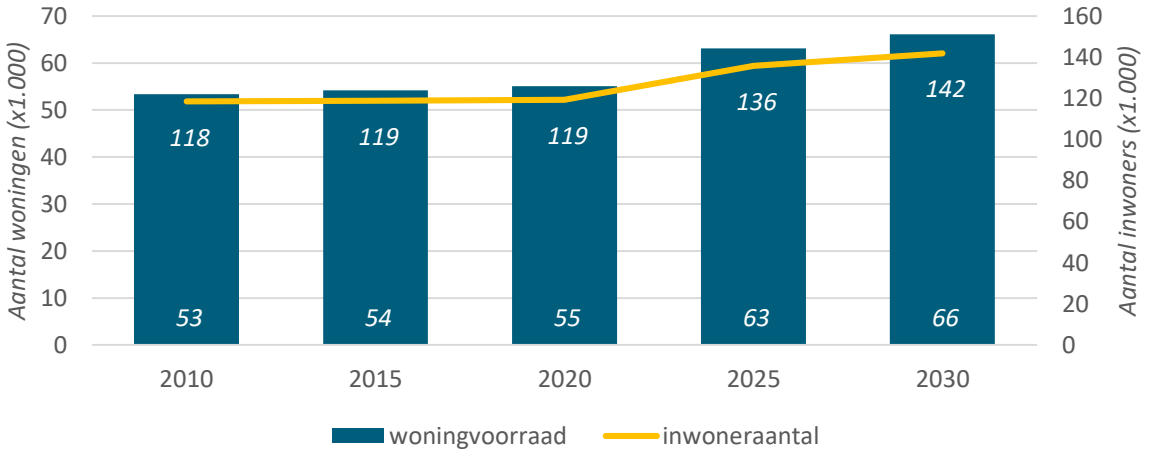

Fig. 1.2 Aantal woningen en inwoners, 2010-2030

2 Steunmaatregelen

Economische steunmaatregelen

NOW & TOZO

NOW regelingen

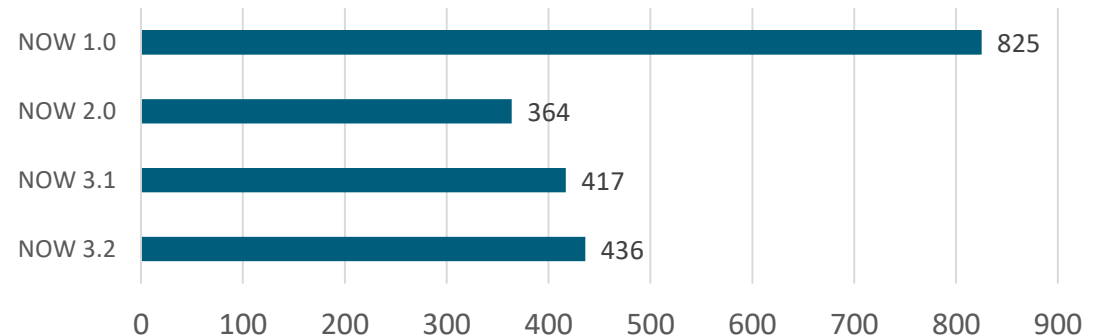
Tussen 17 maart 2020 en 14 mei 2021 werd in Dordrecht in totaal 2.042 keer een NOW regeling toegekend, verspreid over de verschillende varianten (1.0, 2.0, 3.1 en 3.2).

De NOW 2.0 komt in grote lijnen overeen met de eerdere regeling, maar kent aanvullende voorwaarden. De NOW 3.0 komt overeen met de 2.0 variant maar kent tijdvakken met aangepaste voorwaarden per tijdvak en o.a. een afbouw in vergoedingspercentages. Op de NOW 1.0 werd een aanzienlijk groter beroep gedaan dan op de andere varianten.

TOZO regelingen

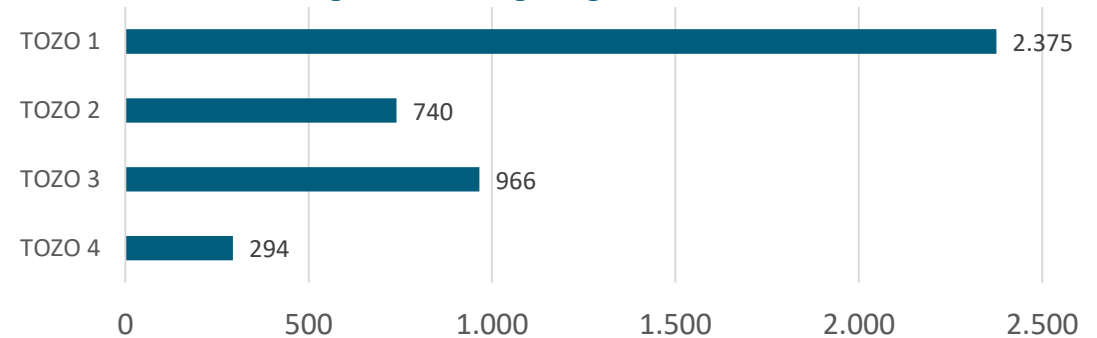
De Tijdelijke overbruggingsregeling zelfstandig ondernemers is vanaf maart 2020 tot begin mei 2021 in Dordrecht 4.375 keer toegekend, verspreid over de verschillende varianten (TOZO 1, 2, 3 en 4). Tozo 4 begon op 1 april en loopt door tot en met 30 juni 2021.

Fig. 2.1 Totaal aantal aanvragen NOW regelingen

Bron: UWV

Fig. 2.2 Totaal aantal aanvragen TOZO regelingen

Bron: SDD

Economische steunmaatregelen

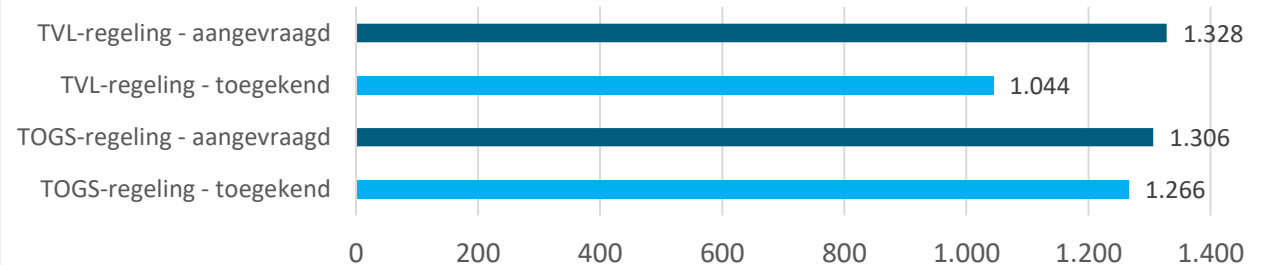
TVL & TOGS

TOGS- & TVL-regeling

De Tegemoetkoming Ondernemers Getroffen Sectoren COVID-19 (TOGS) liep van 15 maart tot 15 juni 2020 en is inmiddels opgevolgd door de Tegemoetkoming Vaste Lasten MKB (TVL). De TVL is, na een eerste periode van 1 juni tot en met 30 september 2020, inmiddels verlengd tot en met 30 juni 2021. In totaal is de TOGS in Dordrecht 959 keer toegekend en de TVL tot nu toe 1.306 keer.

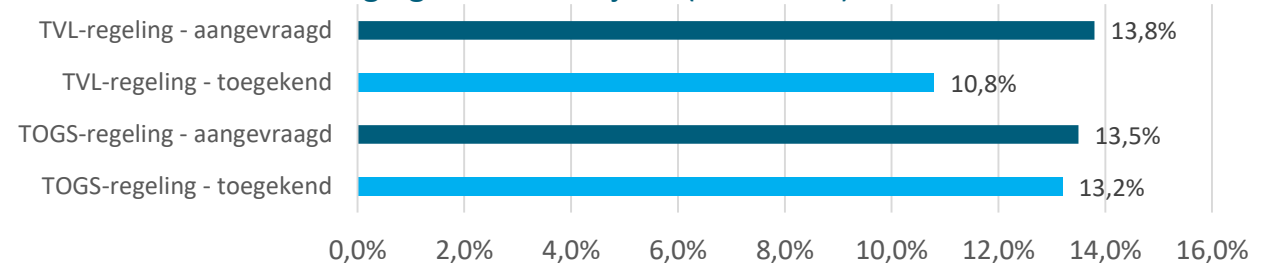
Figuur 4 laat het aantal aanvragen en toekenningen van de TVL & TOGS regelingen zien als aandeel van het aantal vestigingen van bedrijven en instellingen met minder dan 250 werkzame personen in Dordrecht per 1 januari 2020.

Fig. 2.3 Totaal aantal aanvragen en toekenningen TVL & TOGS regelingen

Bron: RVO, bewerking OCD

Fig. 2.4 Aantal aanvragen en toekenningen TVL & TOGS regelingen als aandeel van het aantal vestigingen van bedrijven (< 250 WP)

Bron: RVO, bewerking OCD

3 Sociaal

Gebruik voorzieningen

In de afgelopen 5 jaar nam het aantal gebruikers van een Wmo voorziening met 41% toe. O.a. is er een groter beroep gedaan op vervoer, huishoudelijke hulp, woonvoorzieningen en begeleiding. Vooral 75-84-jarigen en 85-plussers maken van Wmo-voorzieningen gebruik. De toename hangt samen met de vergrijzing en verandering in eigen bijdrage.

Het aantal gebruikers van de Participatiewet steeg tot 2019 bescheiden, maar is in 2020 sterker gestegen met 10% ten opzichte van 2016. 45-64-jarigen maken hier relatief veel gebruik van.

Het gebruik van jeugdzorgvoorzieningen daalde tussen 2016 en 2017, en steeg vervolgens naar het huidige niveau met 3%. In vergelijking met 2016 stegen de kosten echter met 22%; er is onder meer een toename in AWBZ en gespecialiseerde GGZ. Bron: OCD, data en duiding, Dordrecht

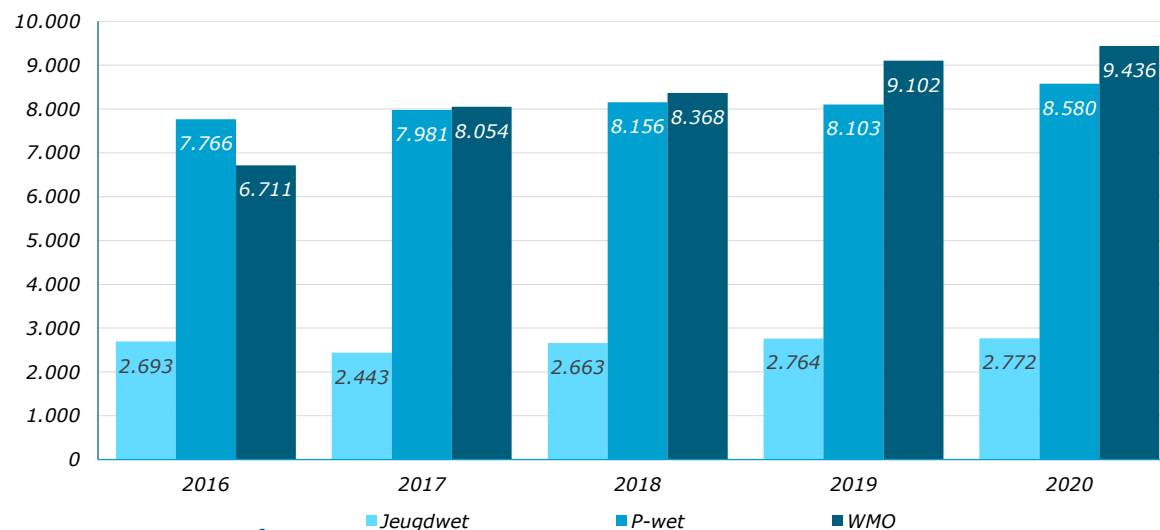
Uitkeringen

Naast de AOW zijn er drie uitkeringen. De WW, bijstand en arbeidsongeschiktheidsuitkeringen. De laatste bestaat uit de drie onderdelen die we voor het overzicht samengevoegd hebben, WAO, WIA/WGA-regeling enerzijds en Wajong anderzijds. Er zit in de arbeidsongeschiktheidsuitkeringen weinig ontwikkeling.

Het aantal bijstandsuitkeringen is dalend (12% minder dan per 1-1-2017), maar door de Coronamaatregelen is er in 2021 sprake van een lichte stijging (nog niet in figuur opgenomen). Dat geldt ook voor de WW-uitkeringen. Vanaf 1-1-2017 t/m 1-1-2020 daalde dit. Door de Covid-epidemie is er sprake van een stijging, hoewel deze door allerlei landelijke steunpakketten tot nu toe nog meevalt. Bron: CBS. Kijk voor de recente cijfers in de Coronamonitor op de website www.onderzoekcentrumdrechtsteden.nl.

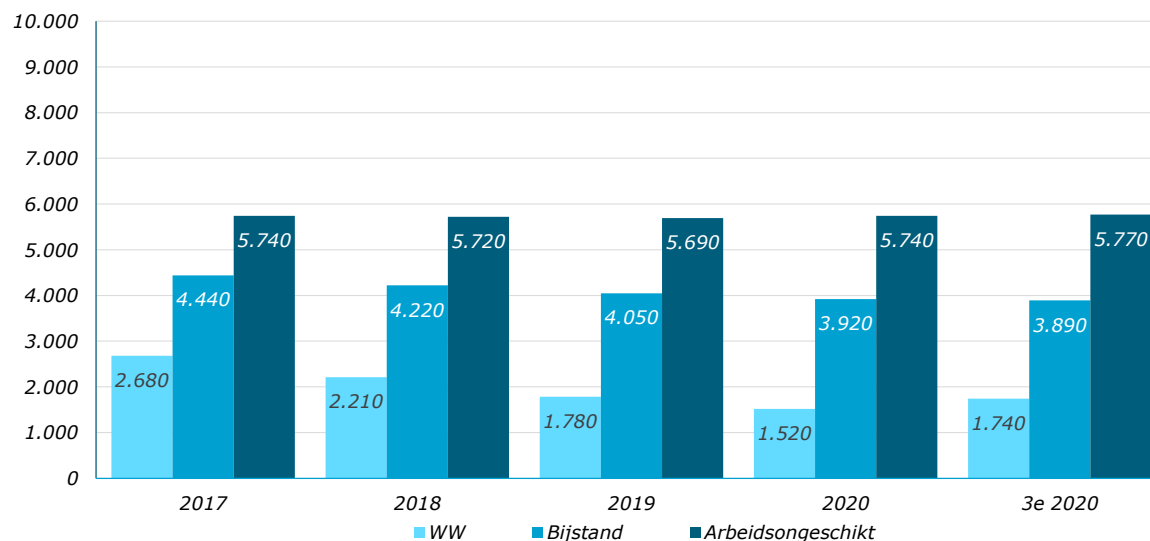
Gebruik voorzieningen

Fig. 3.1 Jeugdwet, P-wet, WMO

Bron: CBS, jaarcijfers

Fig. 3.2 Trend uitkeringen WW, bijstand, arbeidsongeschiktheid

Bron: CBS, peildatum 1-1, respectievelijk 1-10-2020

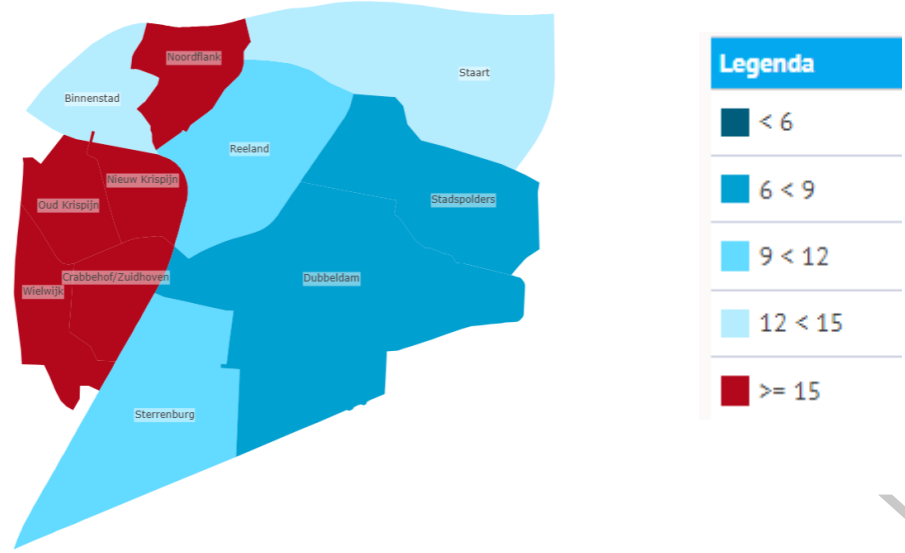

Ongelijkheid

Inkomen

Het aantal huishoudens in Dordrecht met een minimum inkomen (lager dan 110% van het sociaal minimum) is 13% ten opzichte van 11% gemiddeld in Nederland. Er zijn echter grote verschillen tussen de wijken. Met name in Dordt-west is het aandeel huishoudens met minimum inkomen hoog.

Fig. 3.3 Aandeel minima in Dordrecht per wijk

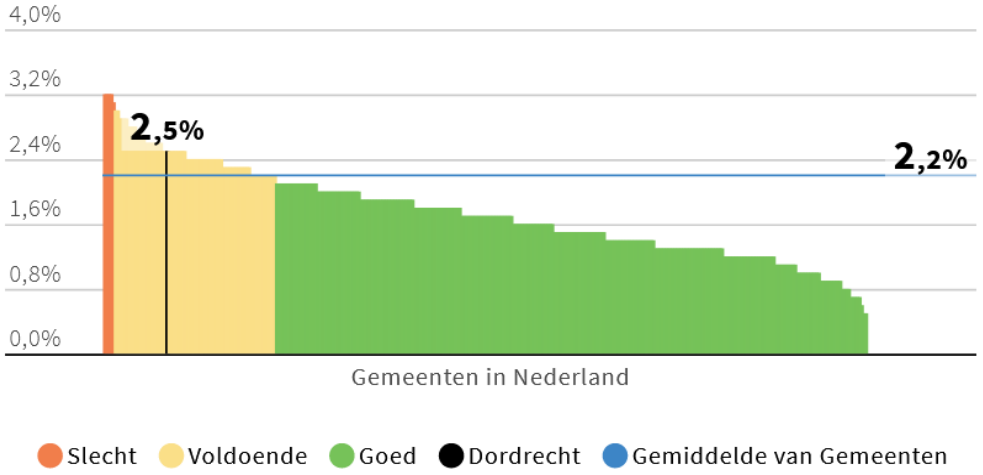

Bron: OCD, Drechtsteden in cijfers

Voortijdig schoolverlaters

Dit aandeel ligt in Dordrecht op 2,5% ten opzichte van 2,2% gemiddeld. Het betreft het percentage voortijdig schoolverlaters van leerlingen van het voortgezet en middelbaar beroepsonderwijs.

Fig. 3.4 Aandeel vroegtijdig schoolverlaters in Dordrecht t.o.v. andere gemeenten 2018

Bron: OCD, Gemeentelijke Duurzaamheidsindex 2018

Aantal unieke klanten schuldhulpverlening

Tussen 2017 en 2019 groeit het aantal inwoners dat een aanvraag doet voor schuldhulpverlening. In 2017 waren dit er 638, in 2019 is dit met 23% gegroeid tot 786.

In 2020 is dit aantal stevig gedaald wat verband houdt met (het verloop van) de coronacrisis. Correspondierend met de landelijke trend, ligt het aantal aanvragen voor minimavoorzieningen en schuldhulpverlening lager. Belangrijke redenen hiervoor zijn de mogelijkheden voor directe inkomensondersteuning (algemene bijstand en Tozo) en minder fysieke contacten met inwoners vanuit zowel de regionale als lokale dienstverlening.

Verwacht wordt dat een deel van de mensen alsnog in 2021 een beroep zullen doen op schuldhulpverlening.

Sport en bewegen

In vergelijking met andere grote gemeenten sport de bevolking van Dordrecht minder en heeft de gemeente minder plekken om te sporten. Positief is de variatie in sportaccommodaties en velden. Daarentegen is 22,3% lid van een sportvereniging, dat is minder dan het Nederlands gemiddelde van 24,5%.

Dordrecht telt naar verhouding iets meer mensen met obesitas (duidelijk overgewicht): (17%) dan de gemiddelde grote stad (14%). De Biesbosch en polders op het eiland van Dordrecht zorgen ervoor dat Dordrecht relatief veel bos en open natuur heeft, die uitnodigen om te bewegen en te recreëren.

Bron: Atlas van Gemeenten en Gemeentelijke Duurzaamheidsindex

Ongelijkheid

Schuldhulpverlening

Fig. 3.5 Aantal unieke klanten schuldhulpverlening

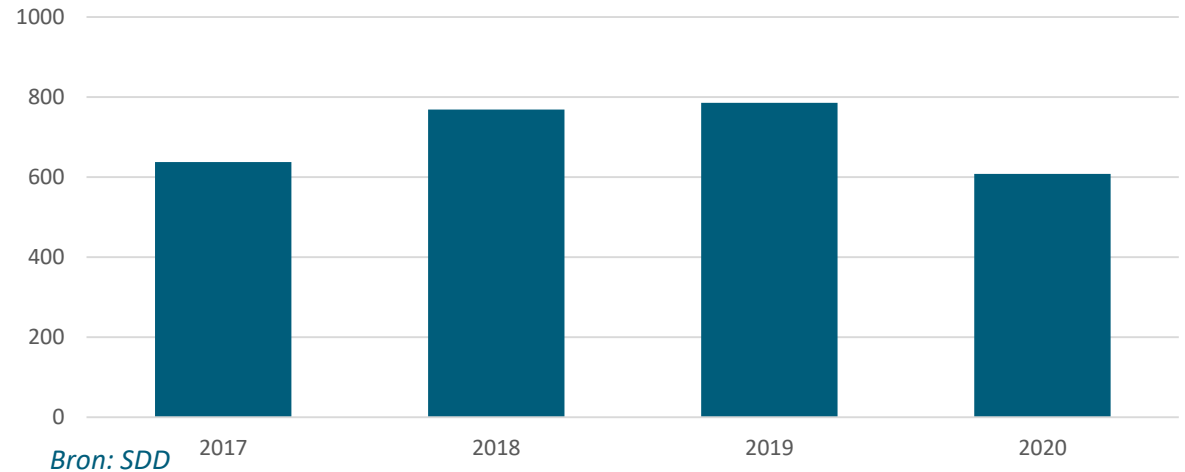
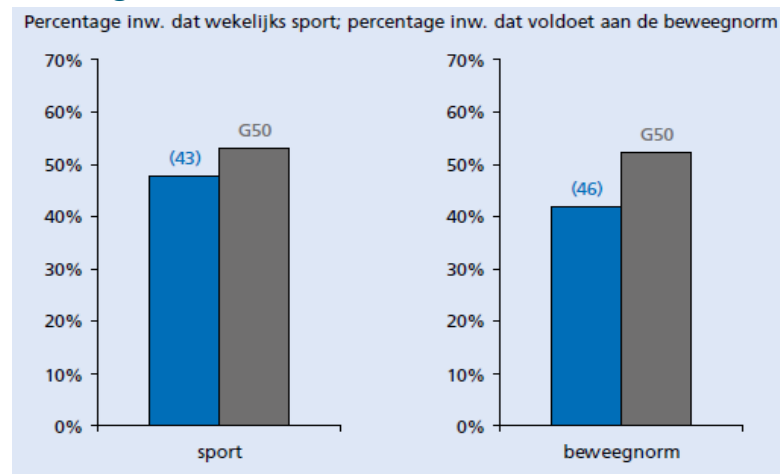

Fig. 3.6 Percentage inwoners dat wekelijks sport & dat voldoet aan de beweegnorm

Bron: Atlas voor gemeenten 2020, p 83

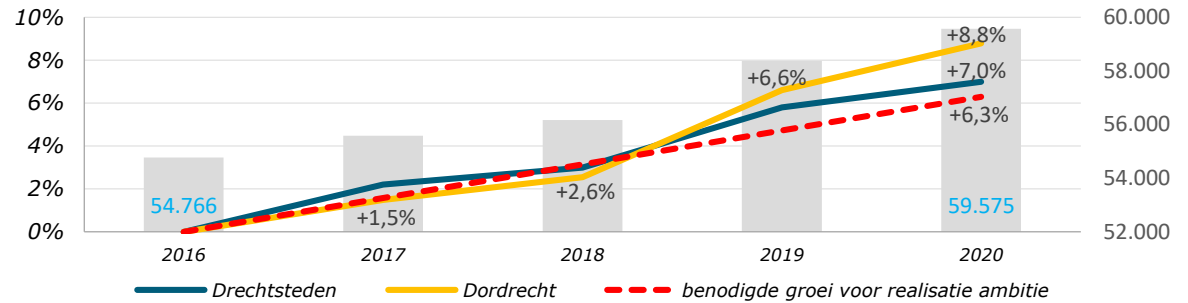

4 Economie

Ontwikkeling aantal banen

De gemeente Dordrecht telde begin 2020 in totaal 59.575 arbeidsplaatsen, inclusief zelfstandigen en uitzendplekken. Ten opzichte van 2016 is het aantal arbeidsplaatsen in de stad met 8,8% gegroeid. Hiermee groeide de werkgelegenheid in Dordrecht harder dan gemiddeld in de regio en zat de gemeente goed op koers om de regionale ambitie van 30.000 extra banen in 2030 te realiseren.

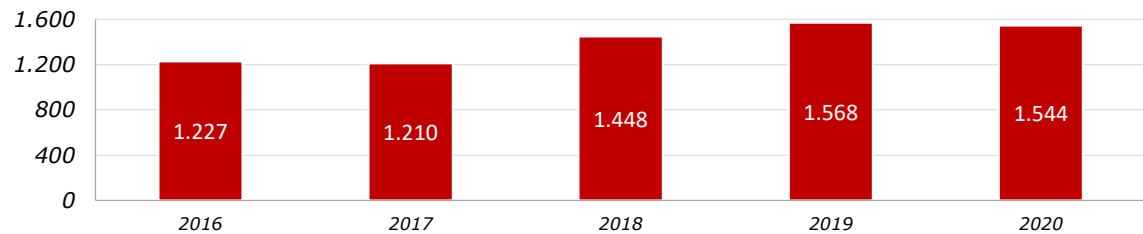
Fig. 4.1 Ontwikkeling aantal banen Dordrecht t.o.v. 2016 (per 1 jan.)

Ontwikkeling aantal startups

In 2020 telde de gemeente Dordrecht 1.544 nieuwe startups (alle sectoren en inclusief zelfstandigen). Sinds 2017 zien we het aantal startups jaarlijks stijgen. In 2020 lag het aantal startups als gevolg van de coronacrisis iets lager dan in 2019. Na invoering van de eerste corona-maatregelen waren er in het tweede kwartaal aanzienlijk minder startups dan in eerder jaren. In het derde en vierde kwartaal van 2020 herstelde dit zich weer.

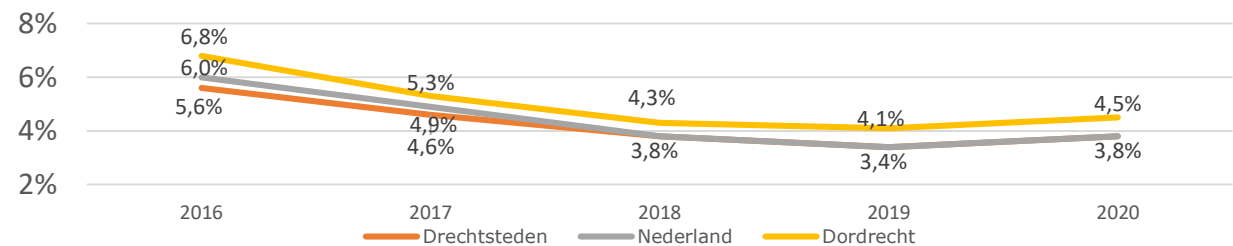
Fig. 4.2 Ontwikkeling aantal startups

Werkloosheidspercentage

In 2020 bedroeg het werkloosheidspercentage in Dordrecht 4,5%. Dit percentage ligt iets hoger dan gemiddeld in de Drechtsteden en landelijk (3,8%). De werkloosheid in de Dordrecht daalde tot 2019 licht. In 2020 zien we, onder invloed van de coronacrisis, weer een stijging van de werkloosheid. Landelijk en in de rest van de regio zien we dezelfde trend.

Fig. 4.3 Werkloosheidspercentage 2016-2020

Bron: Bedrijven- en Instellingenregister MRDH/Drechtsteden, KVK en CBS, bewerking OCD

Uitgaande en inkomende pendel

Begin 2020 was 40% van de Dordtenaren met een baan in loondienst werkzaam in de eigen gemeente. Dit aandeel lag iets hoger dan gemiddeld in voorgaande jaren (38%). Nog eens 11% was elders in de Drechtsteden werkzaam en 33% in de rest van de provincie Zuid-Holland. Omgekeerd werd 15% van de banen in Dordrecht ingevuld door inwoners uit de rest van de Drechtsteden en nog eens 28% door inwoners uit de rest van de provincie Zuid-Holland.

Fig. 4.4 Uitgaande en inkomende pendel

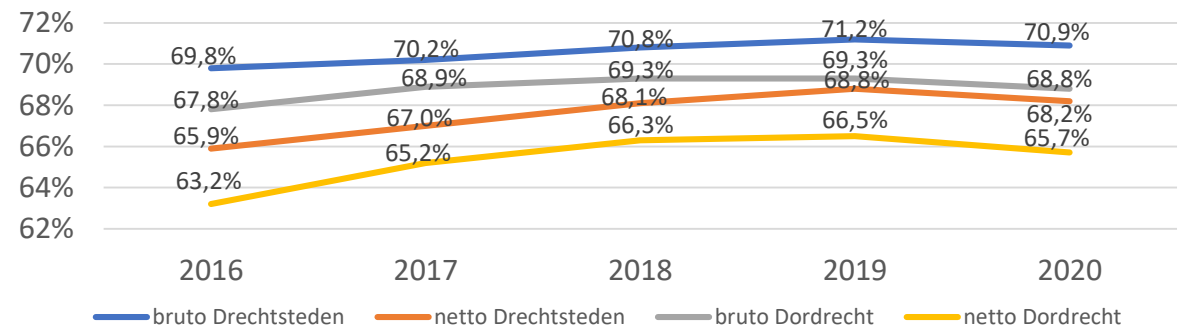

Bruto en nette arbeidsparticipatie

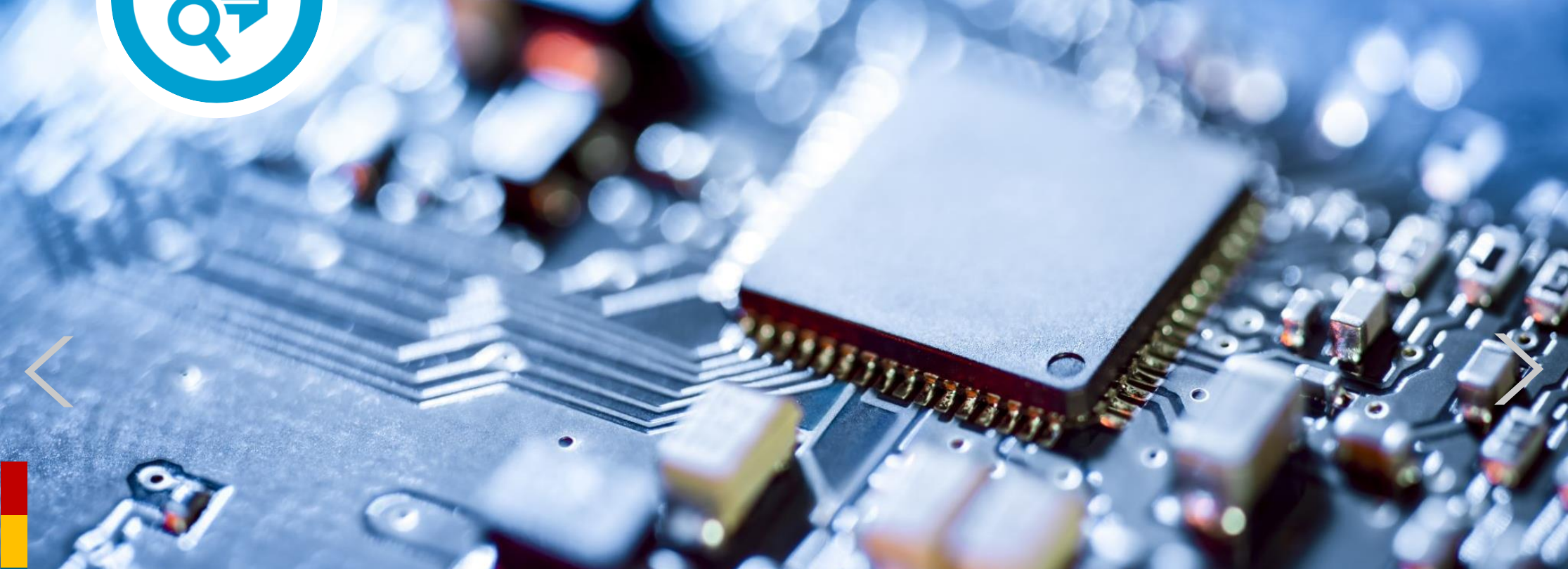
De bruto arbeidsparticipatie in Dordrecht (de beroepsbevolking per 100 inwoners van 15-75 jaar) komt voor 2020 op 68,8%. De netto arbeidsparticipatie (de werkzame beroepsbevolking per 100 inwoners van 15-75 jaar) komt op 65,7%.

De bruto arbeidsparticipatie in Dordrecht nam tot en met 2018 licht toe, de netto arbeidsparticipatie t/m 2019. In 2020 is de arbeidsparticipatie weer iets gedaald. Als gevolg van de uitbraak van de coronapandemie kwamen meer mensen zonder werk te zitten. Zowel de bruto als de netto arbeidsparticipatie in Dordrecht ligt iets onder het regiogemiddelde.

Fig. 4.5 Bruto en netto participatiegraad

Bron: CBS

5 Technologie

Digitale transformatie

Gemeenten zijn volop bezig met de digitale transformatie. Dit is een paraplu begrip voor alle activiteiten op het gebied van automatisering, digitalisering, dataficering en zelfs robotisering.

Gemeenten zijn al een aantal jaren aan het experimenteren met de invoering van technologie, zoals sensoren en camera's, robots, virtual reality en blockchain. Deze ontwikkeling past binnen een trend waarbij steden het concept smart city omarmen. In Dordrecht hebben we bijvoorbeeld sensoren voor het van onderhoud van bruggen en de [Schwung](#) app waarmee fietsers sneller groen krijgen bij verkeerslichten. Door digitalisering zijn een aantal producten, zoals paspoorten, 24/7 aan te vragen.

Gemeenten zijn door deze ontwikkeling steeds afhankelijker geworden van digitale systemen. Het voorkomen van storingen en cybercriminaliteit (hacken) zijn belangrijke aandachtspunten.

Efficiency of maatwerk

De Kindertoeslagaffaire bij de Belastingdienst laat de risico's zien van het wegbezuinigen van maatwerk en de menselijke maat. Het met data "voorspellen" van frauderisico, risico op vernielingen aan speeltoestellen of vroegtijdig schoolverlaten kan helpen om tijdig erger voorkomen maar heeft bij onzorgvuldige toepassing ongewenste effecten. De kwaliteit van de data en algoritmen die gebruikt worden moet goed gemonitord worden zodat nadelige effecten tijdig ontdekt worden.

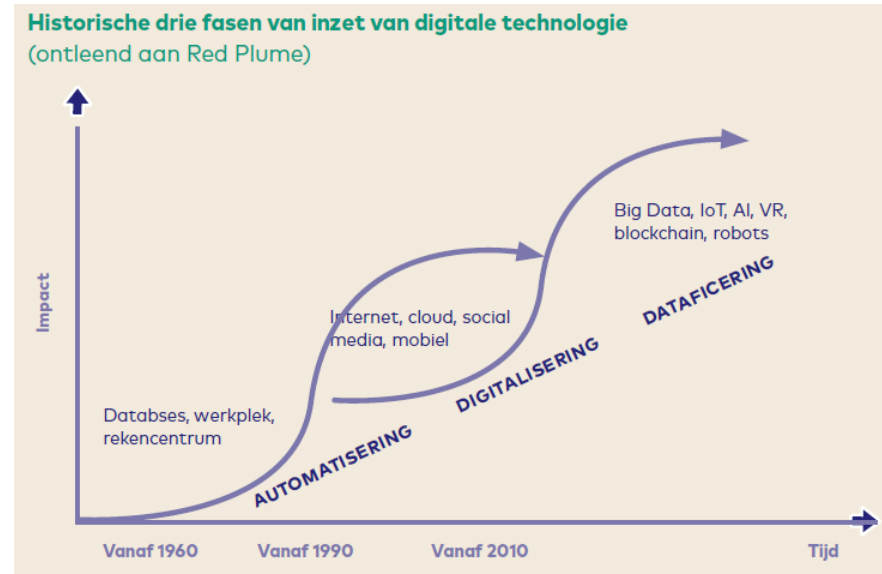
Een tweede aandachtspunt is dat digitalisering mensen kan buitensluiten die minder digitaal vaardig zijn. Het is daarom belangrijk deze mensen te ondersteunen en offline alternatieven aan te bieden.

Techniek

De digitale infrastructuur in Dordrecht (glasvezel) is grotendeels op orde.

Technologietrends

ontwikkeling van automatisering naar dataficering

Bron: AO Fonds Gemeenten, *De impact van technologie op gemeente*, p 13 en 14

Technologie zet zich door op alle terreinen

De energietransitie is bijvoorbeeld een dubbele transitie: van fossiel naar duurzaam en van dataluw naar datagedreven. Beheer van data wordt belangrijker. Dit vraagt om kennis van zaken bij de overheid zodat zowel de toegankelijkheid van de energiemarkt als fundamentele rechten van burgers gewaarborgd worden.

Bron: *Trending topics, trends voor BZK in 2020*, p32

Aantal meldingen van cybercrime vijf keer (!) hoger dan twee jaar geleden

Het aantal digitale misdrijven in de regio Drechtsteden is vervijfvoudigd ten opzichte van twee jaar geleden. Dat blijkt uit cijfers van de VeiligheidsAlliantie in de regio Rotterdam over 2020. Met name in de stad Dordrecht en de Hoeksche Waard nam cybercriminaliteit fors toe.

Bron: *AD De Dordtenaar*, 29 mei 2021

6 Kennisinfrastructuur

Kennisinfrastructuur

Opleidingsniveau werkzame beroepsbevolking

Met 40,4% ligt het aandeel hoger opgeleiden onder de werkzame beroepsbevolking in Dordrecht iets lager dan landelijk gemiddeld (41,4%), maar boven het regiogemiddelde (36,6%). In de afgelopen jaren nam het opleidingsniveau zowel in Dordrecht als regionaal en landelijk toe. Het aandeel laag opgeleiden onder de beroepsbevolking daalde juist licht. Het aandeel middelbaar opgeleiden onder de Dordtse werkzame beroepsbevolking bleef stabiel.

Deelnemers mbo ROC Da Vinci College

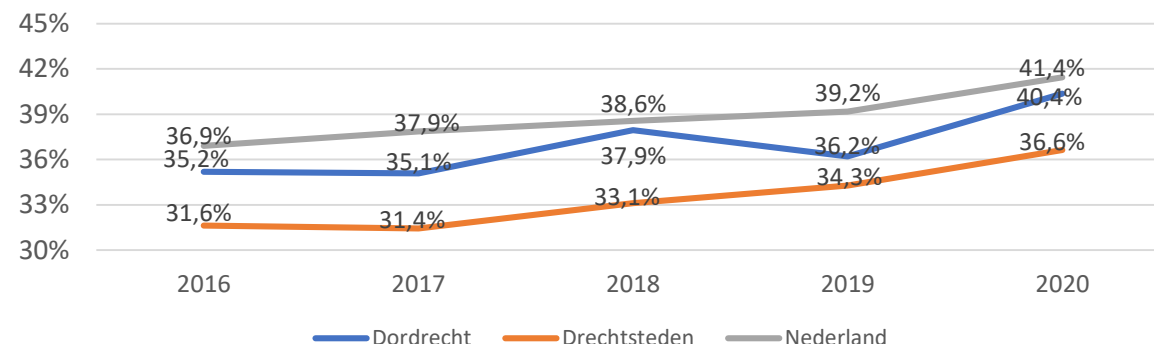
Het aantal mbo-deelnemers aan het ROC Da Vinci College is in de afgelopen jaren gedaald. Vooral in de sector Economie nam het aantal deelnemers af. Binnen de sector Techniek zien we in 2017 en 2018 een groei van het aantal deelnemers, waarna het aantal deelnemers in 2019 en 2020 weer daalt. De sector Zorg & Welzijn telt jaarlijks rond de 2.600 deelnemers. In oktober 2020 volgde 42% van de mbo'ers een opleiding in de sector Techniek. In oktober 2016 was dit nog 38%. Het Da Vinci College biedt geen opleiding in de sector Groen.

Studenten hoger onderwijs

Op 1 oktober 2020 volgden 618 studenten hoger onderwijs aan een onderwijsinstelling in de Drechtsteden. Sinds 2016 (315 studenten) is het aantal studenten hoger onderwijs aan een onderwijsinstelling in de Drechtsteden bijna verdubbeld.

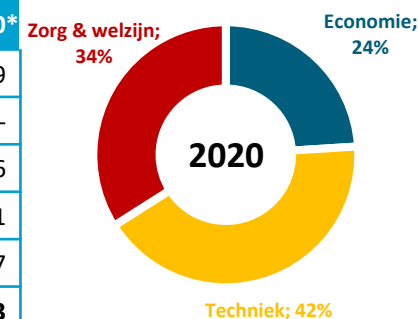
Vooraf het aantal studenten dat de Associate Degree 'Sociaal Werk in de Zorg' volgt, groeide snel. Maar ook het aantal Bachelor-studenten in de Drechtsteden nam in de afgelopen jaren duidelijk toe. Van de Bachelor-studenten in 2020 studeerde 40% voltijds, 31% in deeltijd en 29% in een duaal traject. Vooral deze laatste groep groeide sterk ten opzichte van 2019 (+77%).

Fig. 6.1 Werkzame beroepsbevolking met hoog opleidingsniveau

Tabel 6.1 Deelnemers mbo ROC Da Vinci College naar sector

	2016	2017	2018	2019	2020*
Economie	2.320	2.229	2.115	1.872	1.849
Groen	-	-	-	-	-
Techniek	3.209	3.378	3.459	3.330	3.266
Zorg & welzijn	2.664	2.679	2.646	2.604	2.591
Combinatie van sectoren	252	105	30	44	27
Totaal	8.445	8.391	8.250	7.850	7.733

Tabel 6.2 Studenten hoger onderwijs Drechtsteden

	2016	2017	2018	2019	2020*
Associate Degree 'Sociaal Werk in de Zorg' (dual)	25	59	60	88	162
Bachelor 'Leraar Basisonderwijs' (deeltijd)	113	119	146	136	142
Bachelor 'Leraar Basisonderwijs' (dual)	0	0	34	74	131
Bachelor 'Leraar Basisonderwijs' (voltijd)	177	176	170	163	183
Totaal studenten hoger onderwijs Drechtsteden	315	354	410	461	618

* Voorlopige cijfers Bron: DUO

7 Ruimte

Woonsituatie per inkomensgroep

Het inkomen kan de woonsituatie bepalen. Huishoudens met een laag inkomen wonen relatief vaak in een sociale huurwoning van een corporatiewoning. Huishoudens met een hoog inkomen meestal in een koopwoning.

Tabel Inkomensgroepen

	aantal	percentage
> 2x modaal	11.490	21
43.574 tot 2x modaal	13.620	25
39.055 tot 43.574	3.070	6
41.550 tot 39.055	5.150	9
23.225 tot 31.550	6.950	13
< 23.225	15.180	27
Totaal	55.450	100

Woningbehoefte

De woningbehoefte vanuit de eigen bevolking voor Dordrecht is bijna 6.000 woningen tot 2030. Dat is inclusief het inlopen van fricties (het huidige tekort aan woningen). Vanwege onzekerheid is bij de woningbehoefte berekening gewerkt met drie scenario's: een basisscenario, een tegenspoedscenario en een voorspoedscenario.

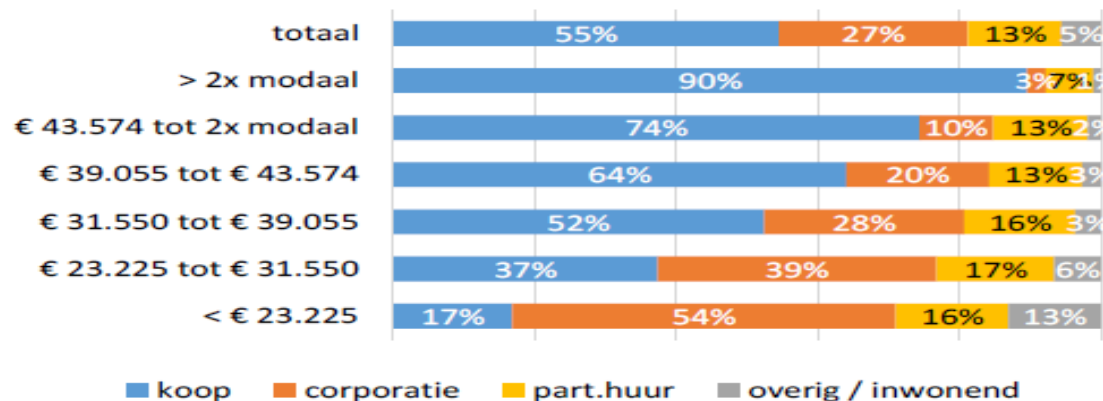
In het voorspoedscenario is de behoefte aan (duurdere) koopwoningen het grootst. In het tegenspoedscenario is er relatief meer behoefte aan goedkopere huurwoningen. Bij de behoefte dient nog rekening gehouden te worden met de behoefte van starters en wonen met zorg zoals benoemd in het Programma Langer Thuis en de Huisvestingsagenda Kwetsbare Groepen en de behoefte van de toenemende groep 75-plussers.

Ten tweede is ook nieuwbouw nodig als compensatie voor sloop en is er behoefte aan flexwonen.

Ten derde heeft Dordrecht ook een ambitie neergelegd, de Groei Agenda, die aansluit bij de regionale groei-ambitie van 25.000 woningen en 30.000 banen.

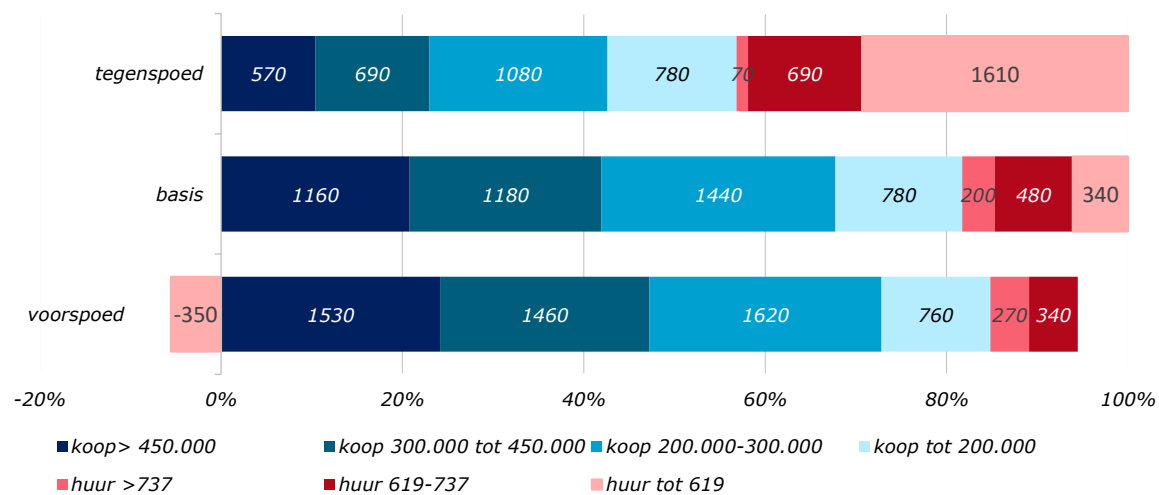
Inkomens en woningbehoefte

Fig. 7.1 Woonsituatie per inkomensgroep

Bron: Rigo 2020 Woningmarktanalyse, factsheet Dordrecht

Fig. 7.2 Woningbehoefte in 3 economische scenario's tot 2030

Bron: Rigo 2020 Woningmarktanalyse, factsheet Dordrecht, dit alleen eigen behoefte en inlopen tekort

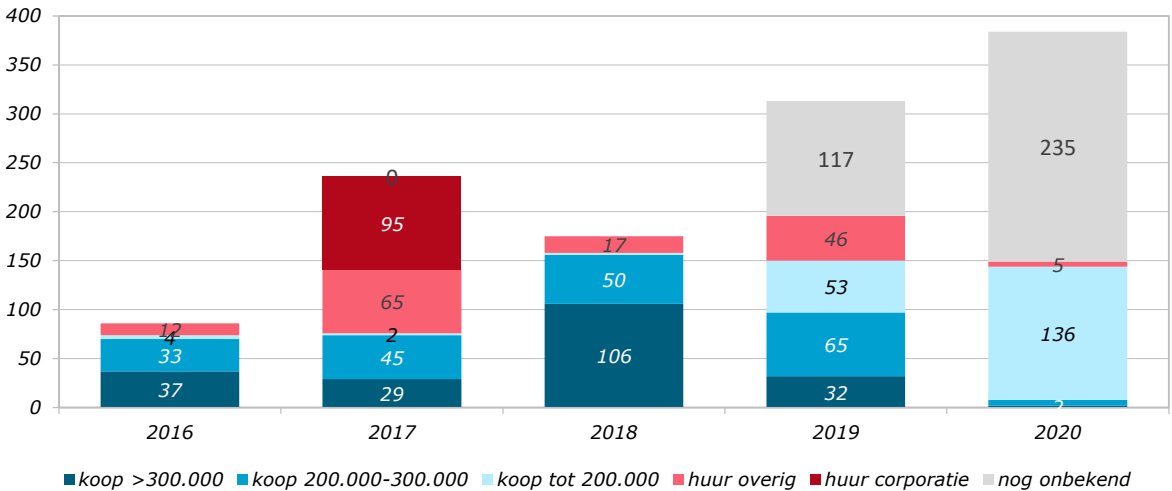
Nieuwbouw en corporatiebezit

Gerealiseerde nieuwbouw

In Dordrecht zijn de afgelopen 5 jaren gemiddeld 240 woningen per jaar opgeleverd. Uitschieters zijn 2016 met 86 woningen en 2020 met 384 woningen. De nieuwbouw is redelijk gedifferentieerd qua waarde, dat hangt ook samen met het type woning. Omdat er de afgelopen jaren weinig gebouwd is, nam het tekort toe, waardoor de behoefte voor komende jaren nu op gemiddeld 600 woningen per jaar ligt.

Er zijn concrete nieuwbouwplannen voor 5.000 woningen in ontwikkeling en daarnaast zijn er nog meer mogelijkheden om in de toekomst tussen 5.000 tot maximaal 9.000 woningen tot ontwikkeling te brengen, waaronder in de spoorzone.

Fig. 7.3 Gerealiseerde nieuwbouw afgelopen 5 jaar

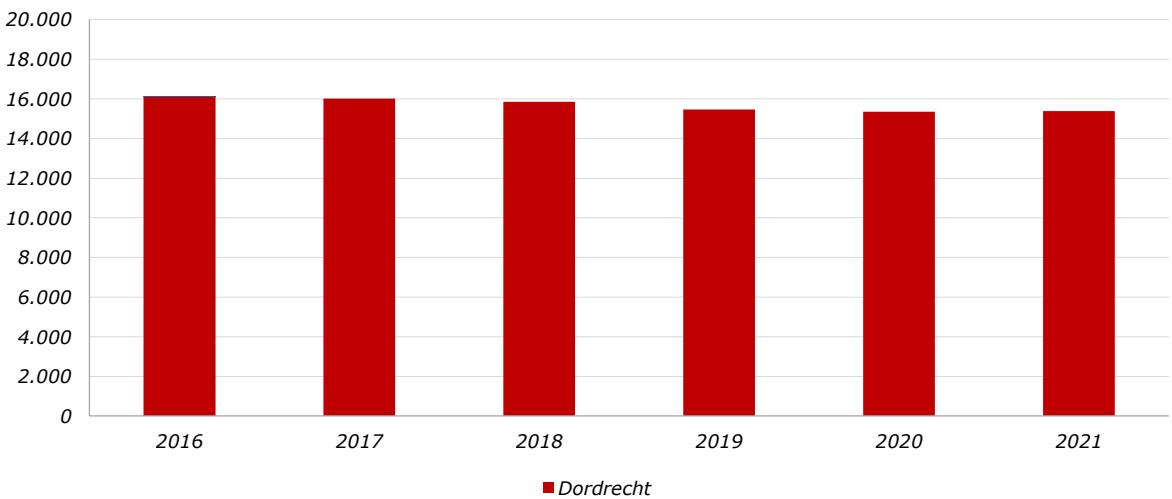
Bron: OCD, Monitor Groeiagenda en woonmonitor

Corporatiebezit

Door sloop en verkoop van woningen (dat laatste komt de laatste jaren niet veel meer voor) nam de voorraad van corporatiewoningen af van 16.109 naar 15.388 woningen. Uitgaande van het pas-op-de plaats beleid dat binnen de regio afgesproken is in de Woonvisie is er een tekort van 750 woningen. Vanaf 2022 wordt meer nieuwbouw verwacht zodat rond 2027 de voorraad weer op het niveau van 2016 kan zijn.

Het aantal actief woningzoekenden stijgt, terwijl het aantal verhuringen daalt. In 2016 werden nog 1.015 woningen verhuurd, in 2019 en 2020 ligt dat op 850. De gemiddelde inschrijftijd voor geslaagd woningzoekenden nam toe van 4,9 jaar naar 6,1 jaar.

Fig. 7.4 Ontwikkeling corporatiebezit

Bron: OCD, Monitor Groeiagenda en woonmonitor

8 Fysiek

Ruimteclaims

Ruimteclaims

Nieuwe woningen, meer parkeerplaatsen voor auto's, nieuwe bedrijfsterreinen, ruimte voor aanleg duurzame energie en uitbreiding en kwaliteitsverbetering van groen zorgen voor soms conflicterende ruimteclaims. Dan is het ook nog de uitdaging –nu het winkelbestand door Corona en digitale economie onder druk staat- om de Binnenstad leefbaar en levendig te houden.

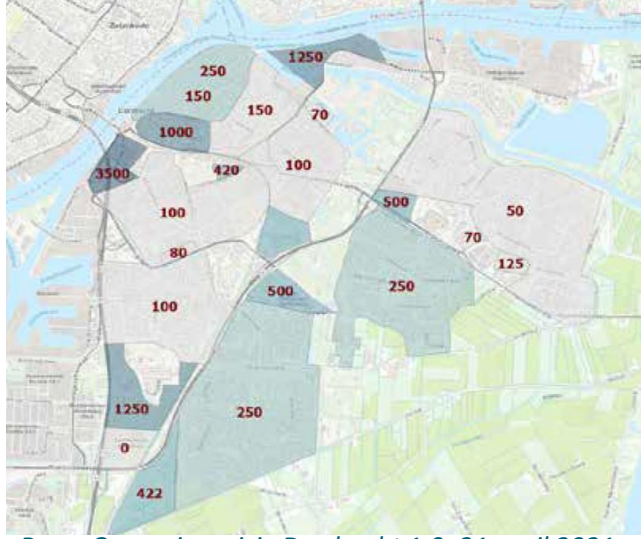
De vastgestelde Omgevingsvisie schetst de hoofdlijnen voor de ruimtelijke inrichting van Dordrecht. Ruimtelijke deelstudies zoals over de spoorzone, de Dordtwijkzone en sectorale studies over wonen, werken, mobiliteit, energietransitie en het groen blauw beleid zorgen voor uitwerking binnen de hoofdlijnen uit de Omgevingsvisie.

Wonen en werken

Een groei met een fors aantal woningen (10.000) en banen (tot 2022 4.000) zorgt ervoor dat de stad aantrekkelijk blijft en wordt voor jongeren, jonge gezinnen en werkenden en zorgt voor een evenwichtige opbouw van de bevolking van Dordrecht. Meer mensen betekent ook meer draagkracht voor voorzieningen van de (binnen)stad.

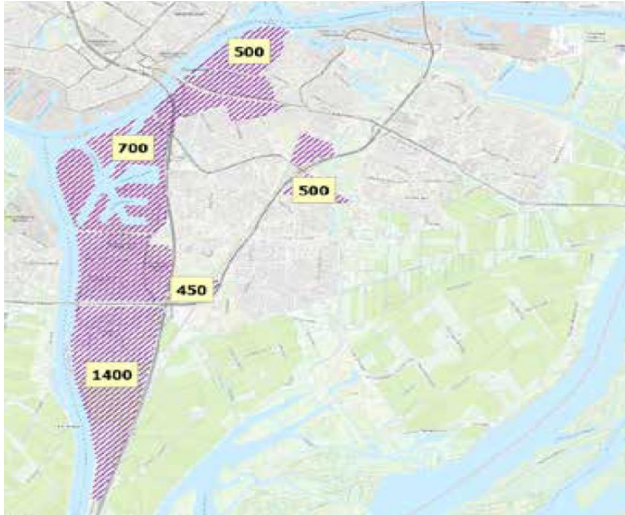
De kwalitatieve woonvraag van binnen en buiten de stad en regio is het uitgangspunt. De unieke gebiedskwaliteiten zoals wonen aan het water en nabij spoor en historische binnenstad worden benut. En er worden nieuwe duurzame, gezonde woongebieden gemaakt met toekomstwaarde. Zo ontstaan onderscheidende woonmilieus: in de historische binnenstad, langs de rivieroeveren en ontspannen wonen in het groen, terwijl werklocaties nabij zijn.

Fig. 8.1 Schetsmatige weergave van aantal nieuwe woningen

Bron: Omgevingsvisie Dordrecht 1.0, 21 april 2021, p 22

Fig. 8.2 Schetsmatige weergave van het aantal nieuwe arbeidsplaatsen per gebied

Bron: Omgevingsvisie Dordrecht 1.0, 21 april 2021, p 23

Een groene, gezonde leefomgeving

Het Eiland van Dordrecht is aantrekkelijk door haar groene parken, haar buitengebied en haar sterke relatie met het water. Om deze aantrekkelijkheid te waarborgen is behoud en waar mogelijk versterking van de groenblauwe structuur van belang.

In de Omgevingsvisie staat dat Dordrecht in 2035 klimaatbestendig wil zijn, met aandacht voor veiligheid en de Dordwijkzone en Wantijzone als dragers van het netwerk van singels, parken, hoven, killen en dijken.

Een openbare ruimte die uitnodigt tot bewegen, spelen, elkaar ontmoeten en het groen beleven, draagt bij aan de gezondheid van inwoners. De gemeente bevordert dit bij nieuwe projecten door 5 procent van het netto woongebied te reserveren voor speel-, sport- en beweeg- en verblijfsplekken.

Mobiliteit

De bereikbaarheid per weg, over het spoor en over het water kan/moet beter. Het bedrijfsleven maakt op de A15/A16 veel verliesuren door files. Tijdens de Coronamaatregelen namen de files wel af, maar die zullen spoedig weer op het oude niveau zijn, zo is de verwachting.

Voor de mogelijke komst van de RoBel-lijn t.b.v. goederenvervoer en ter ontlasting van de bestaande spoorlijn om die beter te kunnen benutten voor personenvervoer wordt ruimte gereserveerd.

De ruimtelijk economische ambities liggen vooral binnenstedelijk. In de koersnota Mobiliteit is aangegeven dat het verbeteren van de mogelijkheden voor openbaar vervoer en fiets in de stad daarvoor noodzakelijk zijn. In de uitgangsnote mobiliteit zijn de doelen voor 2019-2022 benoemd.

Mobiliteit en groen

Fig. 8.3 Stedelijke structuur

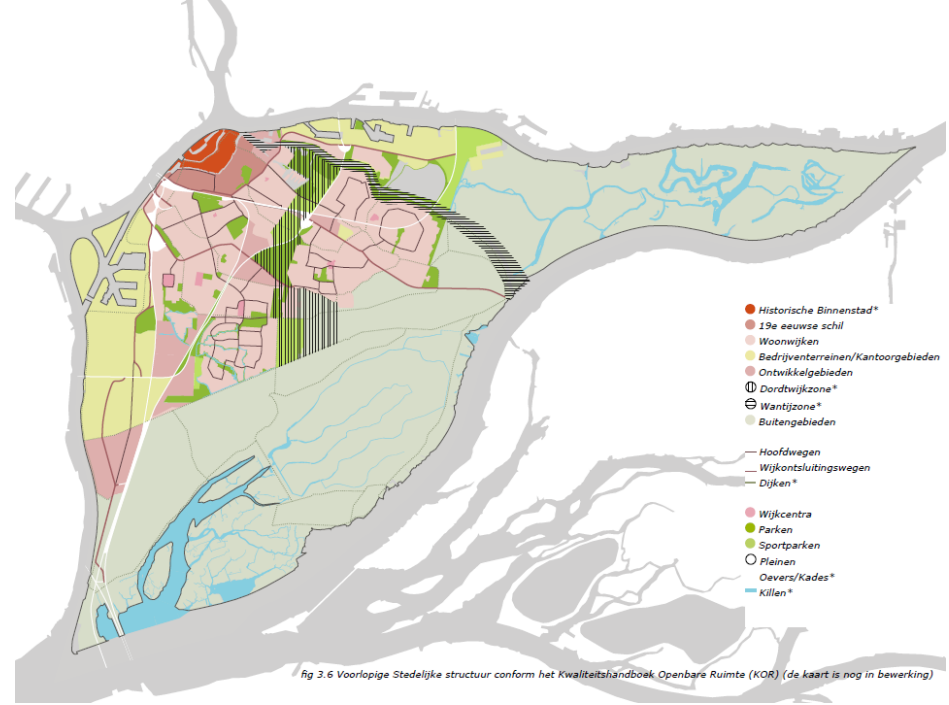

Fig. 3.6 Voorlopige Stedelijke structuur conform het Kwaliteitshandboek Openbare Ruimte (KOR) (de kaart is nog in bewerking)

Bron: Omgevingsvisie Dordrecht 1.0, 21 april 2021, p 28

Tabel 8.1 File top 50 in 2020

Plaats in de top 50	Locatie van de file	Filezwaarte
15	A16 tussen Moerdijkbrug en 's Gravendeel	33.375
20	A15 tussen Sliedrecht Oost en Sliedrecht West	30.514
40	A15 tussen Gorinchem en Hardinxveld-Giessendam	19.120
50	A15 tussen Sliedrecht West en Sliedrecht Oost	17.368
	totaal	100.377

Bron: OCD, Monitor Groeiagenda

Spoorzone

Spoorzone

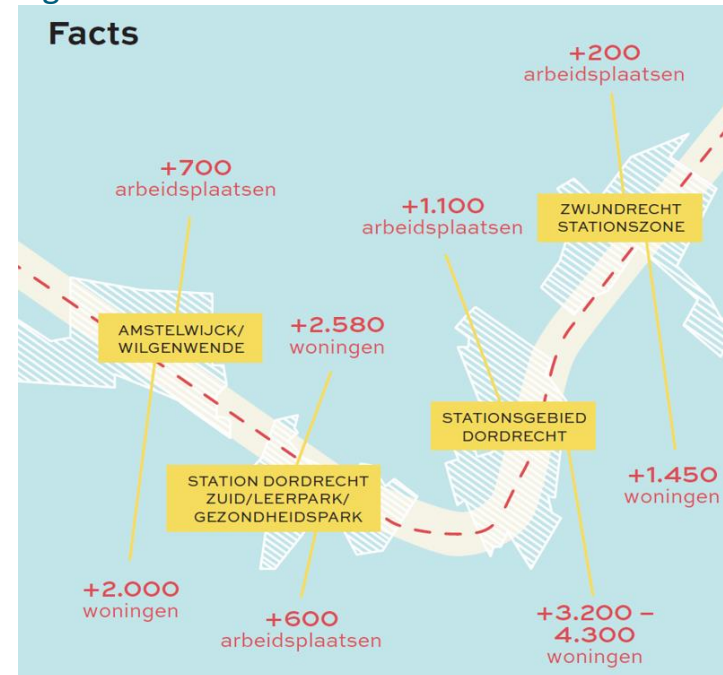
De gemeenten Dordrecht, Zwijndrecht en de provincie Zuid-Holland hebben de ambitie om in een hechte samenwerking gezamenlijk de kansen in de Spoorzone te benutten. Dit vergt een gezamenlijke programmering van woon- en werkfuncties en investeringen in infrastructuur om de bereikbaarheid voor inwoners en bedrijven te optimaliseren. Vijf ambities vormen de pijlers van het toekomstperspectief voor de Spoorzone:

- bijdragen aan de woonopgave in de Drechtsteden én Zuid-Holland
- groei van banen en versterken economische positie
- maximaal verbinden van wijken en het opheffen van ruimtelijke barrières
- OV als drager van de verstedelijking en de economie
- duurzaam, gezond, veilig en klimaatbestendig

In de publieksversie zijn de toekomstige mogelijkheden op gebied van wonen en werken in aantallen benoemd.

Om deze doelen te realiseren trekt de gemeente ook samen op met de 8 gemeenten uit de Verstedelijkingsalliantie Leiden – Dordrecht (Leiden, Den Haag, Rijswijk, Schiedam, Rotterdam, Zoetermeer)), de MRDH en de provincie. Met als doel om investeringsafspraken te maken met het Rijk (Ministeries BZK en I en W).

Fig. 8.4 Drie clusters in Dordrecht voor wonen en werken

Bron: Spoorzone Zwijndrecht-Dordrecht, Publieksversie, maart 2021, p 9, de figuur is een kwartslag gedraaid ten opzichte van de noord-zuidligging

9 Duurzaamheid

Duurzaamheid

Bij duurzaamheid gaat het onder meer om duurzame opwek, (Zon, wind, warmte), energiebesparing, grondstoffengebruik en mobiliteit.

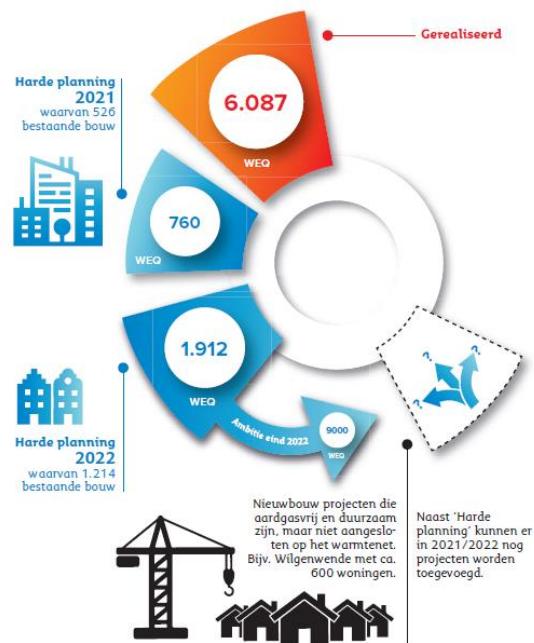
Duurzame opwek

Er wordt in Dordrecht begin 2021 46,6 Mega Watt aan energie duurzaam opgewekt, met name via zonne-energie op particuliere daken, kleine en grote bedrijven, zonneparken en wind-energie. Dat zorgt voor duurzame energie die vergelijkbaar is aan de benodigde energie van 18.500 huishoudens.

Daarnaast worden ook al woningen (en gebouwen, zoals de PI) voorzien van duurzame warmte. Het beleid is erop gericht om nieuwbouw aan te sluiten op het warmtenet om elektrificatie van woningen en gebouwen zo veel mogelijk te voorkomen om de vraag naar duurzame elektriciteit niet te vergroten.

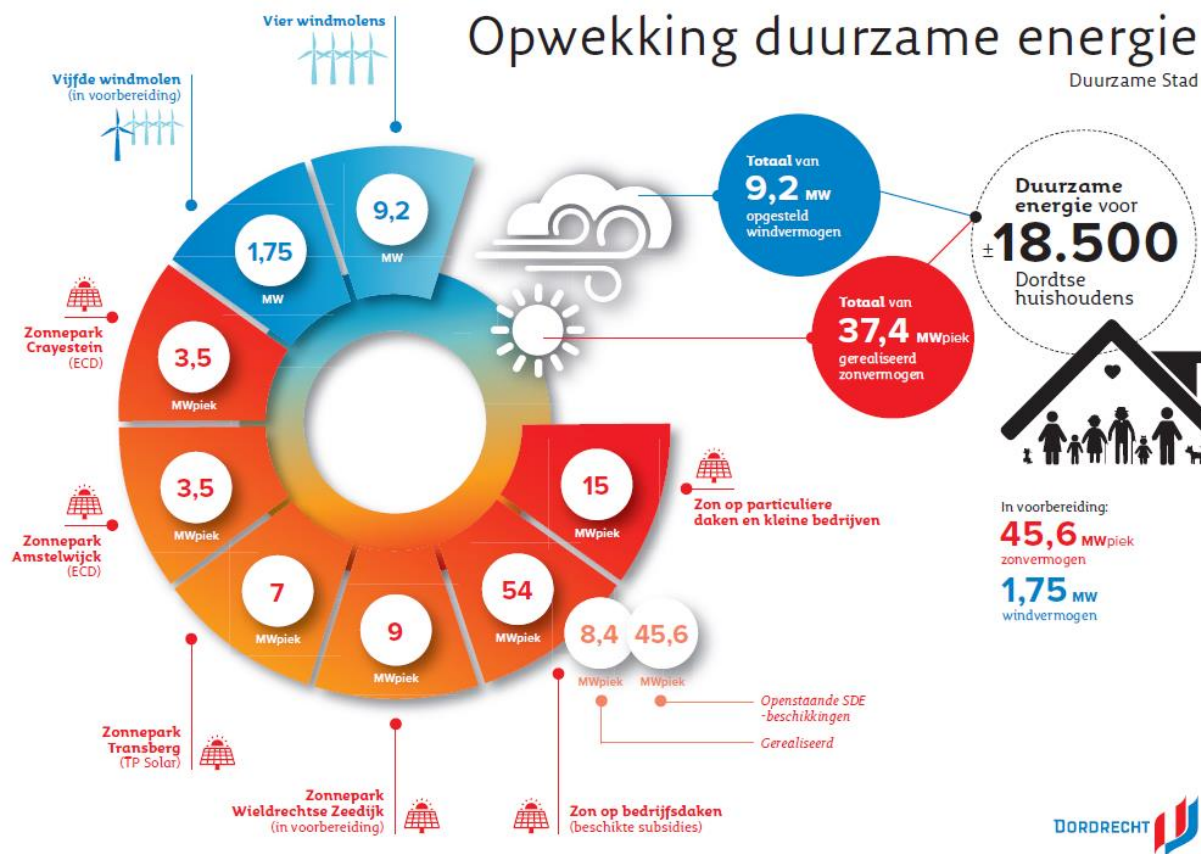
Duurzame warmte

Duurzame Stad

Duurzame opwekking

Fig. 9.1 Opwekking duurzame energie in Dordrecht

Bron: Gemeente Dordrecht, 2021, Raadsinformatiebrief, Opgave Duurzame Stad

Duurzaamheid

De gemeente stimuleert huishoudens en bedrijven om maatregelen te nemen die leiden tot energiebesparing en meer duurzaam opgewekte energie. Het effect daarvan wordt zichtbaar in de energielabels. Ieder bedrijf en woning heeft bij de start een voorlopig label gekregen dat ook steeds vaker omgezet is naar een definitief energielabel.

Inmiddels hebben bijna 29.500 woningen (53%) een definitief energielabel. Dit is inclusief het definitief label dat voor de 15.400 corporatiewoningen bij de start al verplicht werd gesteld.

Het energielabel voor woningen geeft met de klassen A (groen, zeer zuinig) tot en met G (rood, weinig zuinig) aan hoe energiezuinig een woning is. Woningen met een energielabel A zijn geschikt voor een all-electric oplossing en warmte. Voor woningen met een energielabel D t/m G zijn isolatiemaatregelen noodzakelijk voordat deze van het gas af zouden kunnen.

In de Transitievisie Warmte wordt aangegeven welke wijken/buurtten uiteindelijk op het warmtenet zouden kunnen. Meer informatie: Transitievisie Warmte (vergadering Gemeenteraad 8-6-2021) en Regionale Energiestrategie (vastgesteld juni 2021)

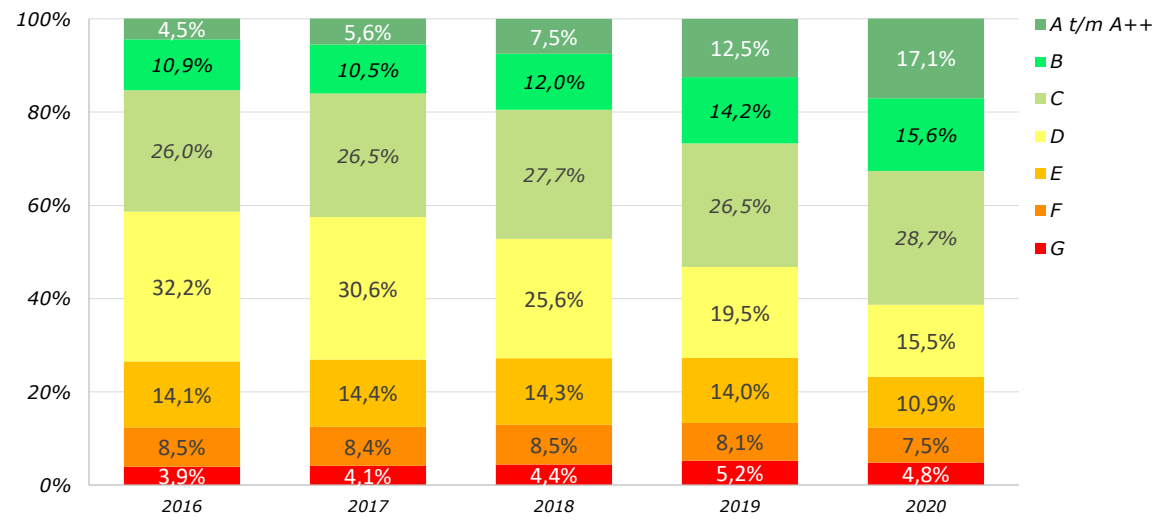
Afval

In het Grondstoffenplan Dordrecht 2021-2030 staan mogelijkheden om de hoeveelheid restafval te gaan beperken van 264 kilo per inwoner in 2018 naar 30 kg in 2030.

In Dordrecht is de hoeveelheid afval iets groter dan gemiddeld, is de hoeveelheid gescheiden opgehaald afval ruim lager dan gemiddeld en hebben inwoners van Dordrecht nog relatief veel restafval.

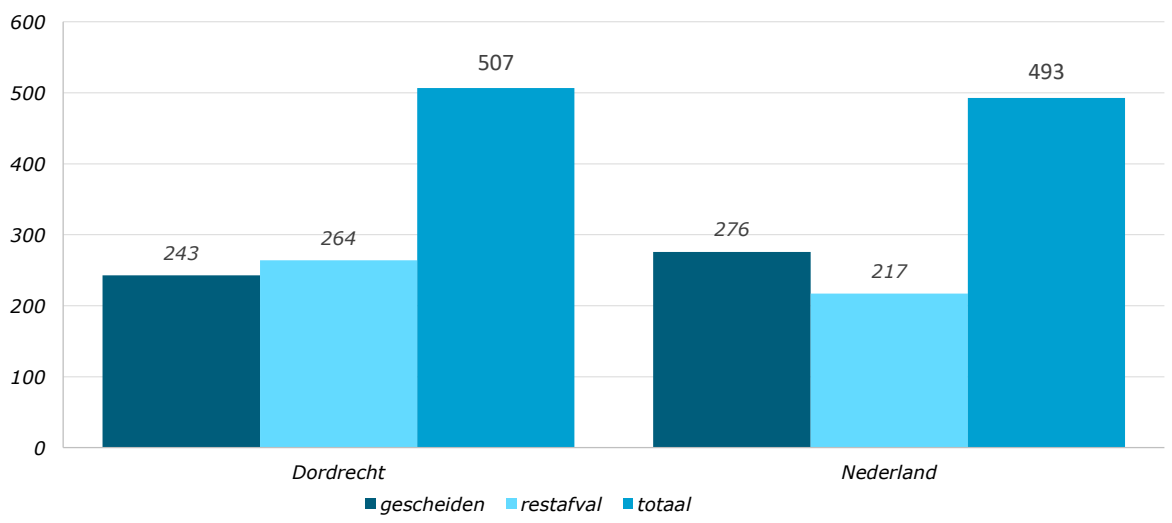
Energielabels en afval

Fig. 9. 2 Definitieve energielabels in Dordrecht

Bron: OCD, Monitor Groeiagenda en Klimaatmonitor

Fig. 9.3 Afval in kg per inwoner (2018)

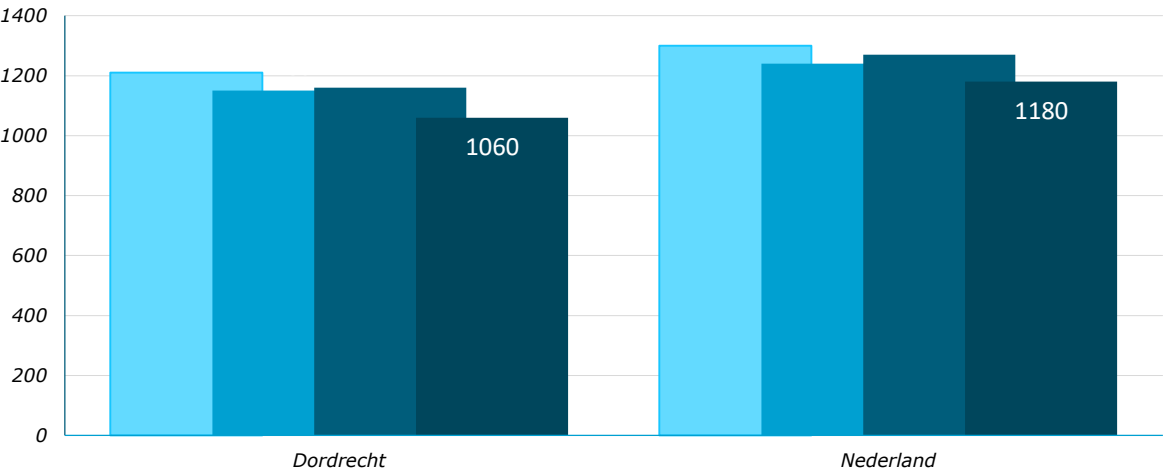

Bron: OCD, Gemeentelijke Duurzaamheidsindex, cijfer 2018 ivm vergelijking Nederland

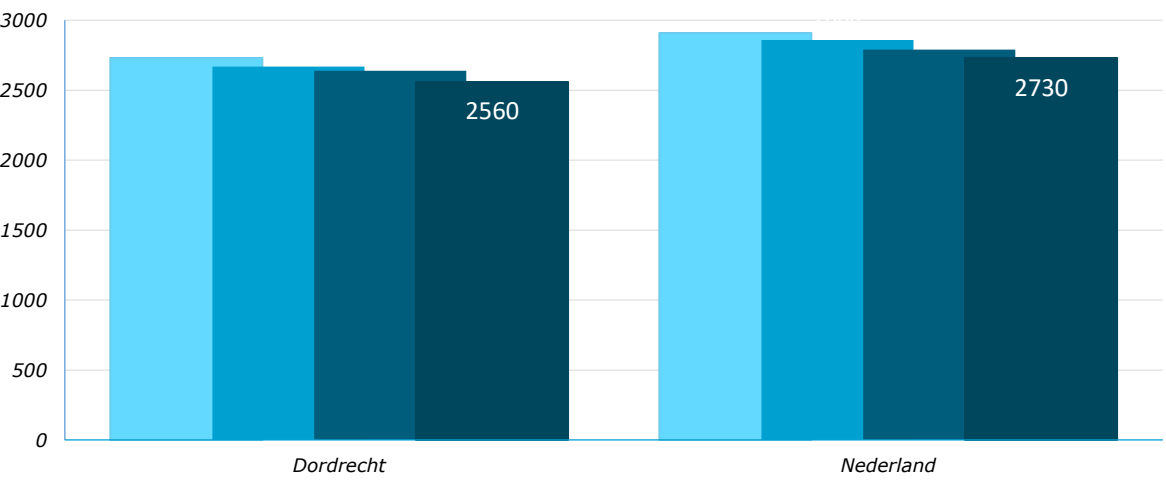
Energiegebruik en -besparing

Fig. 9.4 Aardgasgebruik

Bron: OCD, Monitor Groeiagenda ■ 2016 ■ 2017 ■ 2018 ■ 2019

Fig. 9.5 Elektriciteitsgebruik

Bron: OCD, Monitor Groeiagenda ■ 2016 ■ 2017 ■ 2018 ■ 2019

Energiebesparing

Bij energie(-besparing) gaat het om gas en elektriciteit en brandstof voor mobiliteit van huishoudens, maatschappelijke organisatie, bedrijven en de gemeente zelf.

In Dordrecht werd in 2019 per woning weer minder gas gebruikt dan in 2016. In Nederland was er een afname van 9,2%; in de Dordrecht was dit -12,4%. De afname in Nederland en Dordrecht komt door isolatiemaatregelen, energiebesparing en specifiek voor Dordrecht ook door de aansluiting van woningen op het warmtenet. In Dordrecht zijn anno 2021 6.087 woonequivalenten aangesloten op het warmtenet Dordrecht. De levering van warmte aan openbare gebouwen (zoals de PI) is hierin meegerekend. Er zijn in Dordrecht ongeveer 2500 woningen aangesloten op het warmtenet.

Elektriciteit

Het gemiddeld elektriciteitsverbruik van woningen is in Dordrecht iets lager dan het gemiddelde in Nederland. Het verbruik daalde in Nederland met 6,2%; in de Dordrecht met 6,4%. De daling komt door bijvoorbeeld de vervanging door energiezuinige verlichting en apparaten.

Het gemiddeld elektriciteitsverbruik in huurwoningen is 22% lager dan gemiddeld. In koopwoningen ligt het juist 15% hoger. Dit komt doordat er meer apparaten zijn en de koopwoningen vaak groter zijn en meer kamers hebben dan huurwoningen. Het gemiddeld gasverbruik in koopwoningen is daardoor ook hoger dan gemiddeld.

10 Veiligheid

Veiligheid

Overlast verwarde en overspannen personen stijgt

De veiligheidsbeleving in Dordrecht is in de afgelopen 10 jaar verbeterd van een 6,9 naar een 7,2. Die score is vergelijkbaar met die van andere G40-gemeenten.

De veiligheidsbeleving hangt samen met de ervaren overlast. Vormen van overlast die veel voorkomen in de openbare ruimte zijn: burenruzie, overlast drugs/drank, verkeersoverlast, overlastmeldingen jeugd en overlast van een overspannen of verward persoon.

In het 2020 stijgt het aantal meldingen duidelijk, zoals die van overlast jeugd. Deze toename hangt deels samen met corona. Dat geldt ook voor de burenruzies. De stijging van het aantal overlastmeldingen van verwarde/ overspannen personen was al langer zichtbaar en is structureler van aard. Dat lijkt ook te gelden voor de overlast van drank en drugs. Alleen de overlast van verkeer onttrekt zich aan de stijgende trend en daalt geleidelijk.

Cybercrime & horizontale fraude

Er komt meer aandacht voor Hidden Impact Crimes. Denk hierbij aan cybercrime en 'horizontale fraude'. Dit laatste betreft fraude tussen burgers en bedrijven onderling, zoals oplichting via Marktplaats. Kwamen er in 2017 nog maar goed 400 meldingen over horizontale fraude binnen, in 2020 waren dit er al ruim 1.100. Ook het aantal cybercrime-meldingen bij de politie loopt op.

In de Veiligheidsmonitor (2019) wordt aan mensen gevraagd of ze de laatste 12 maanden slachtoffer zijn geweest van identiteitsfraude en hacken. Deze percentages blijven redelijk constant. Zo'n 3% van de Dordtenaren gaf aan slachtoffer te zijn geweest van identiteitsfraude. En 7% van hacken. Eind 2021 wordt de Veiligheidsmonitor weer afgenomen in Dordrecht.

Fig. 10.1 Meer overlast en cybercrime

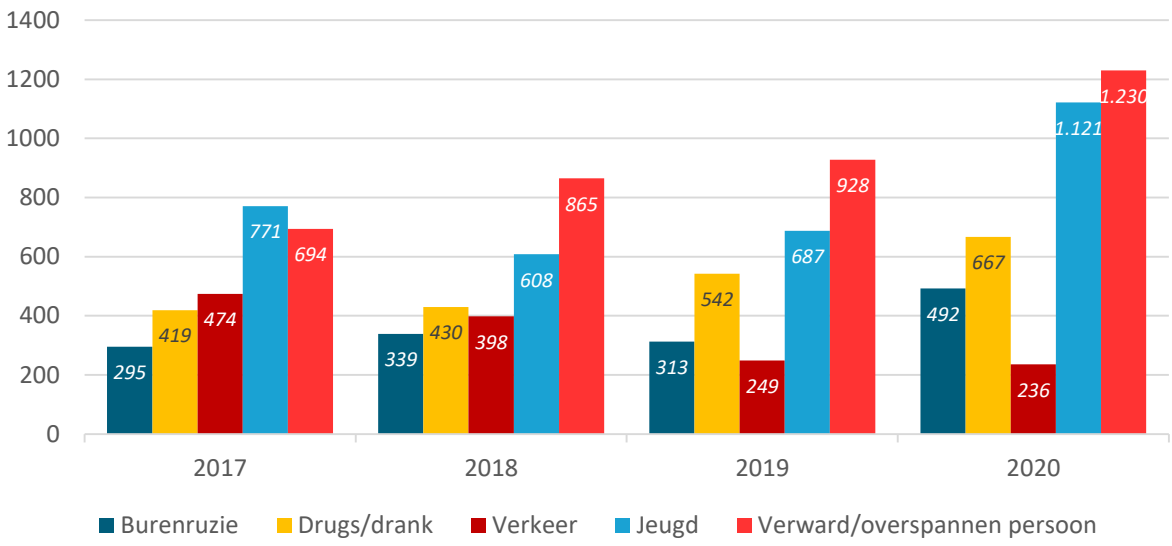
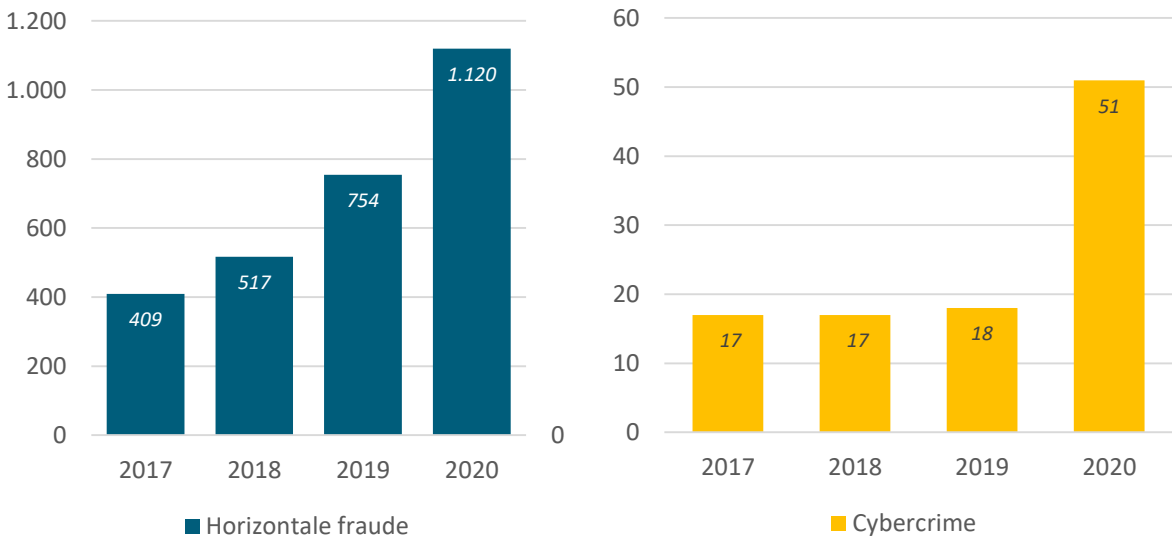

Fig. 10.2 & 10.3 Cybercrime & horizontale fraude

Veiligheid - 2

Ondermijnende criminaliteit

Ook ondermijnende criminaliteit hoort bij de Hidden Impact Crimes. In de politieregistraties vinden we dat met name terug onder de meldingen als "productie harddrugs en softdrugs" alsmede "witwassen". Dit betreft natuurlijk alleen de zaken die aan het licht komen. In werkelijkheid kan het probleem groter zijn dan uit de cijfers naar voren komt.

Volgens de registraties wordt in Dordrecht jaarlijks gemiddeld 1 locatie gevonden waar harddrugs wordt vervaardigd. Productieplekken van softdrugs worden veel vaker in de gemeente aangetroffen. De registraties laten een dalende lijn zien. In 2017 lag dit aantal nog op 102, in 2020 op 35 (-69%). Witwassen wordt tegenwoordig zo'n 20 keer per jaar geregistreerd. In 2017 was dit aantal nog op 1 hand te tellen.

Meld Misdaad Anoniem

Vanaf 2019 levert NL Confidential het aantal meldingen bij Meld Misdaad Anoniem aan de gemeente Dordrecht. In 2020 lag het aantal meldingen wat hoger dan het jaar ervoor – ook als we de corona-gerelateerde meldingen buiten beschouwing laten. De meeste anonieme meldingen in Dordrecht houden verband met drugs.

Tegen mensen in functie

Sinds 2018 blijft het aantal meldingen tegen mensen in functie ongeveer gelijk. Zo komen er in Dordrecht jaarlijks zo'n 80 meldingen binnen over Geweld tegen Politie Ambtenaren. Ook het aantal meldingen Veilige Publieke Taak lijkt te blijven steken rond de veertig.

Fig. 10.4 Ondermijnende criminaliteit, Misdaad Anoniem en geweld tegen ambtenaren

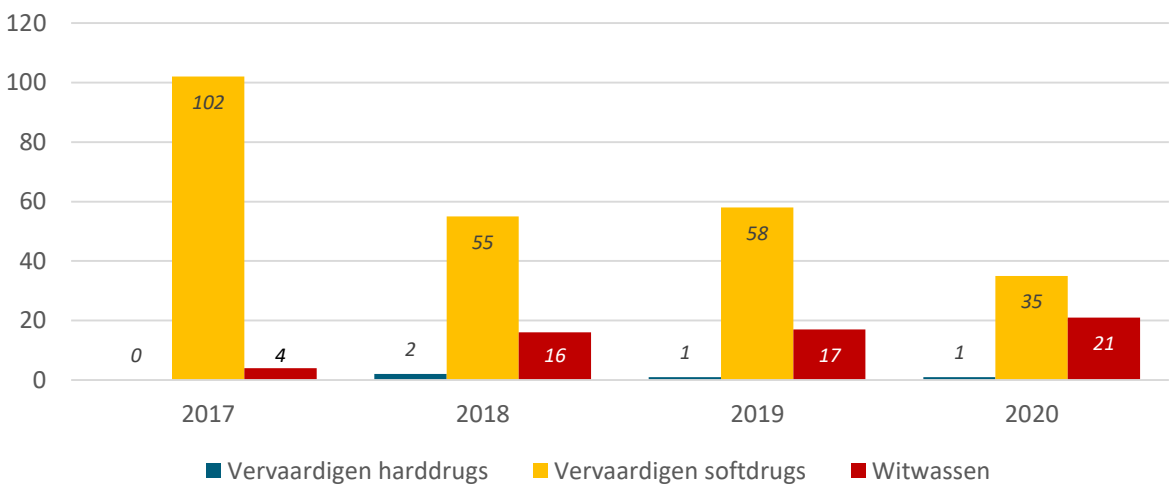
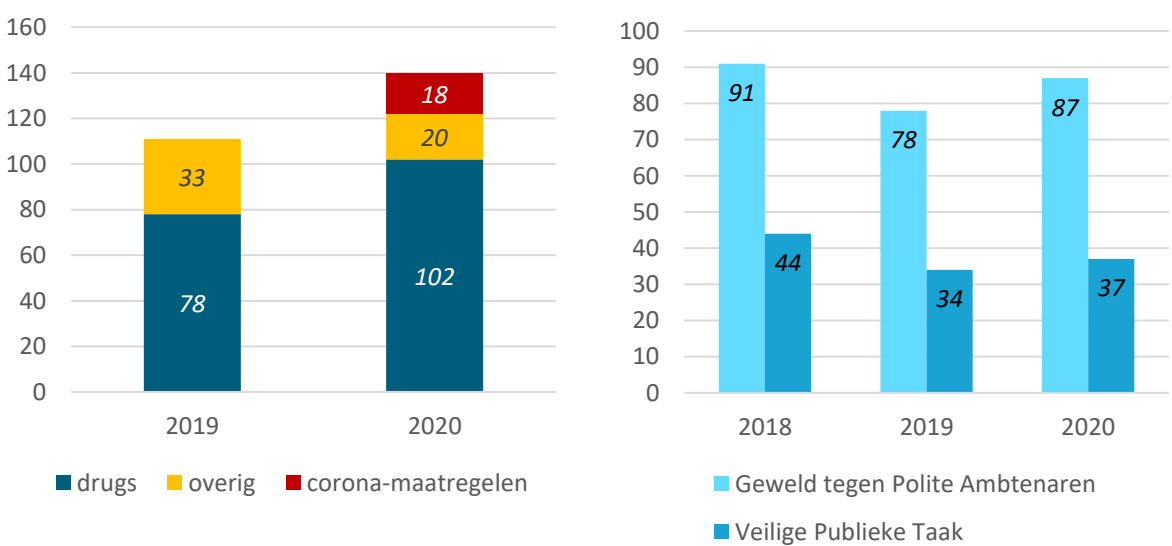

Fig. 10.5 & 10.6 Meldingen misdaad anoniem & geweld tegen mensen in functie

11 Bestuur

Beeld van de stad

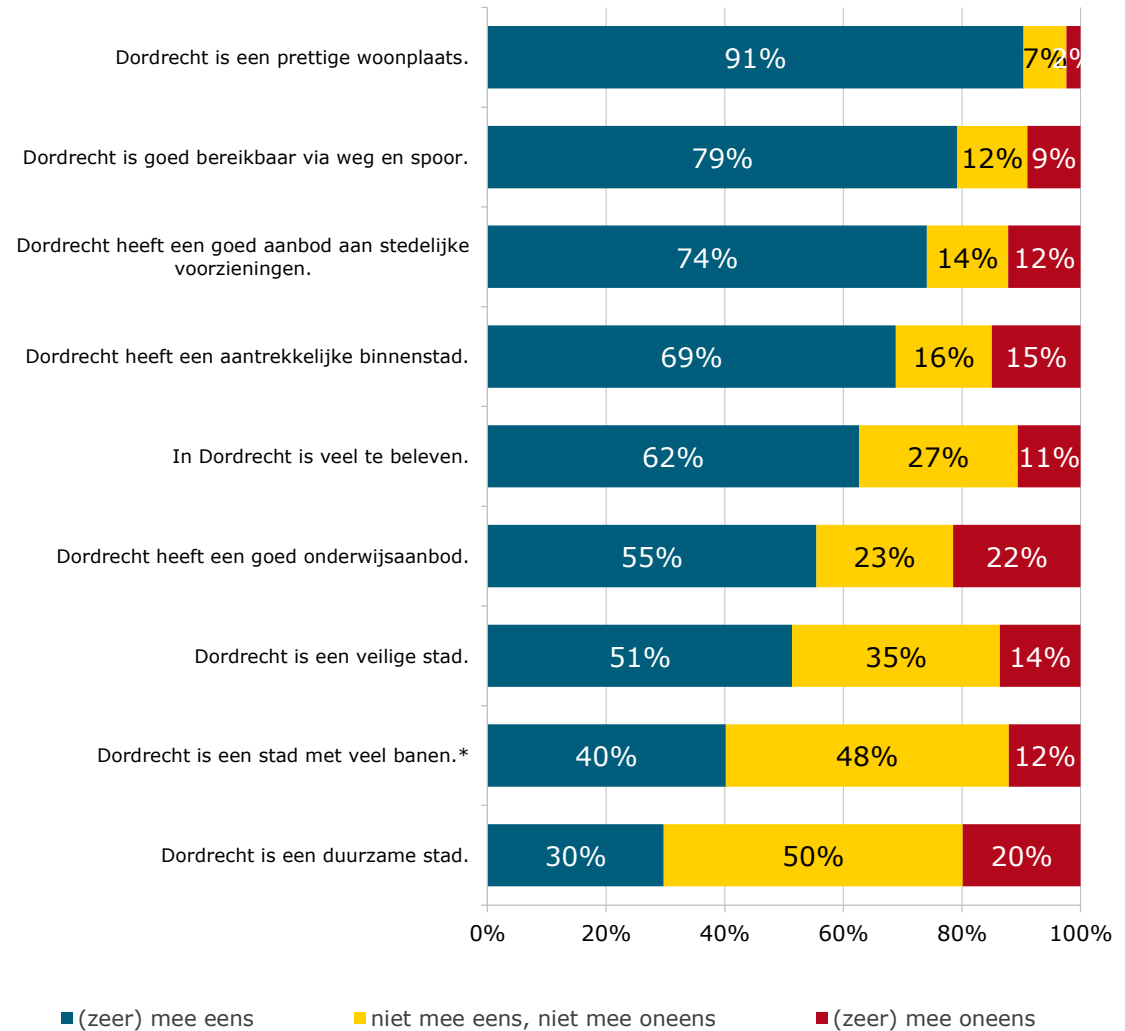
Uitspraken over Dordrecht

Hoe kijken inwoners aan tegen de stad? Het merendeel is tevreden over het wonen in de stad.

Zo vinden negen op de tien inwoners Dordrecht een prettige woonplaats; acht op de tien dat de stad goed te bereiken is per weg en spoor en driekwart dat Dordt een goed aanbod heeft aan stedelijke voorzieningen.

Opvallend zijn de hoge neutrale scores bij de uitspraken dat Dordrecht een stad met veel banen is en dat Dordrecht een duurzame stad is. En ook de veiligheid van Dordrecht is iets waar niet alle inwoners het mee eens zijn.

Fig. 11. 1 Uitspraken over Dordrecht

Bron: OCD, Thema's voor Dordrecht, toelichting: het percentage 'weet niet' is hier 31%

Belangrijkste thema's

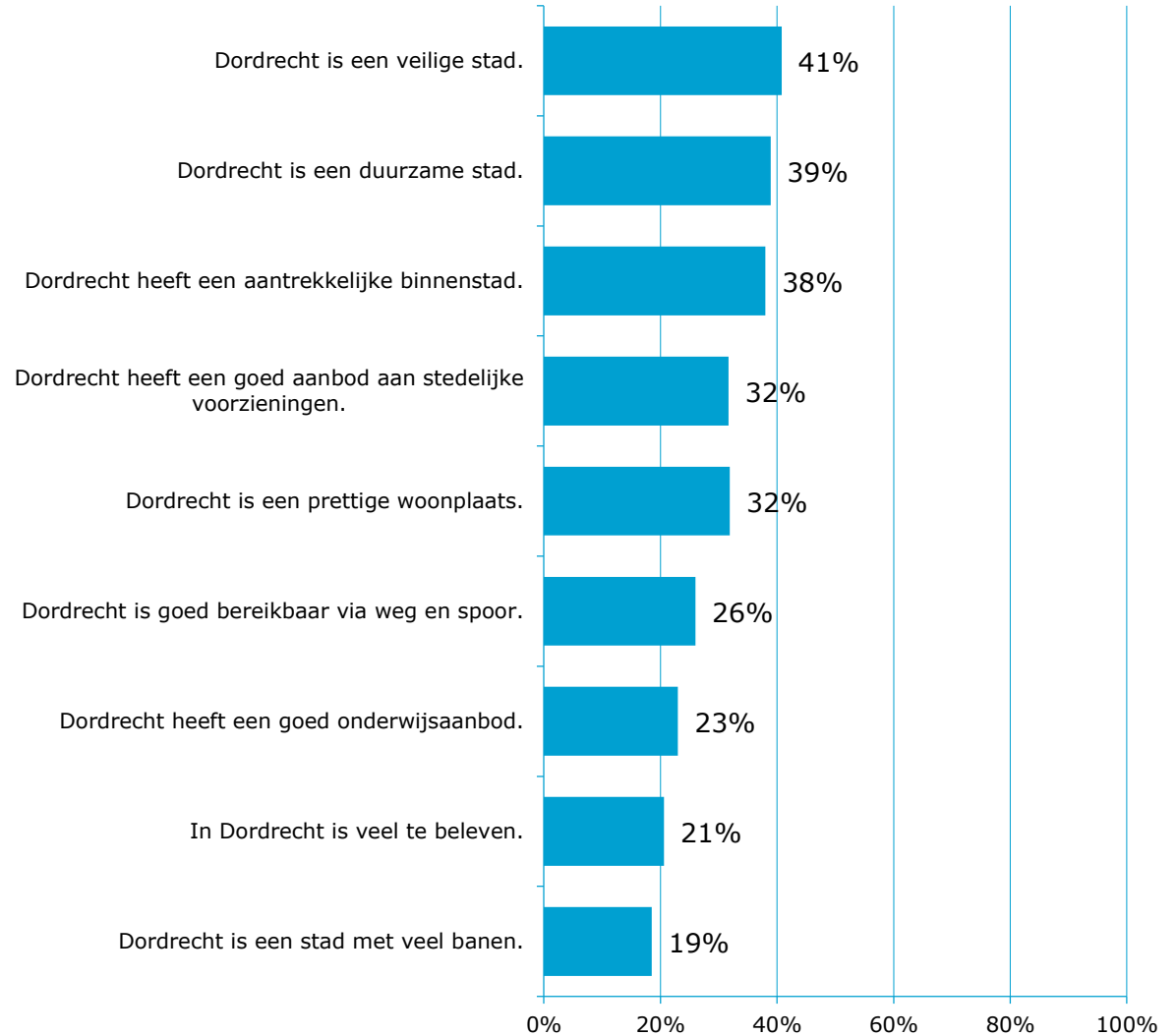
Fig. 11.2 Om te verbeteren voor Dordrecht

Om te verbeteren

De top 3 van belangrijkste thema's voor verbetering van Dordrecht heeft een verband met het beeld van de stad dat inwoners hebben. Want als het beeld laag scoort, dan staat hier bovenaan als onderwerp om te verbeteren.

- veiligheid (41%)
- duurzaamheid (39%)
- aantrekkelijke binnenstad (38%)

Dat geldt niet voor banen. Slechts een vijfde van de respondenten vindt veel banen belangrijk om te verbeteren voor Dordrecht. Dat is althans hoe inwoners het beoordelen.

Bron: OCD, Thema's voor Dordrecht

Prioriteiten

Fig. 11.3 Andere onderwerpen

Andere onderwerpen

We hebben gevraagd welk onderwerp men onder de aandacht van de gemeente zou willen brengen.

De top drie van onderwerpen bestaat uit:

- wonen (92x genoemd)
- veiligheid (51x)
- Binnenstad (47x).

Inspraak van bewoners wordt regelmatig georganiseerd. Opvolging van de uitkomsten van die inspraakrondes, het betrekken van bewoners bij de realisering van de plannen is mi nog een grote uitdaging voor de gemeente.

Al verschillende keren is gebleken dat straten 3 tot 4 keer opnieuw open moeten omdat het niet goed was [...] Parkeerplaatsen te weinig omdat u niet luistert naar de bewoners [...].

Bron: OCD, Communicatie en Bestuur

Gemeentebestuur

Betrokkenheid bij de gemeente

Driekwart van de inwoners wil betrokken worden bij beslissingen van de gemeente. De opinie over stellingen betrokkenheid op dit moment zijn echter verdeeld. Drie op de tien inwoners zijn positief over deze stellingen. Eveneens drie op de tien zijn het (zeer) oneens met de stellingen.

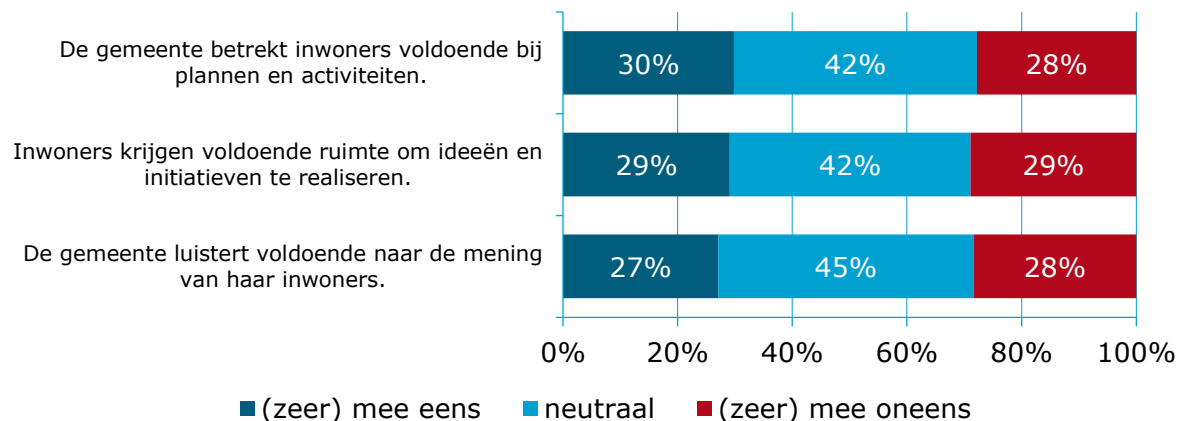
Rapportcijfer wijze van samenwerking

Het rapportcijfer voor de wijze waarop de gemeente burgers betreft bij de (uitvoering van) het beleid en de samenwerking zoekt, ligt op 6,1. Dat is iets hoger dan in 2017, toen was het 6,0. Dit is vergelijkbaar aan het gemiddelde van Nederland.

Opkomst verkiezingen

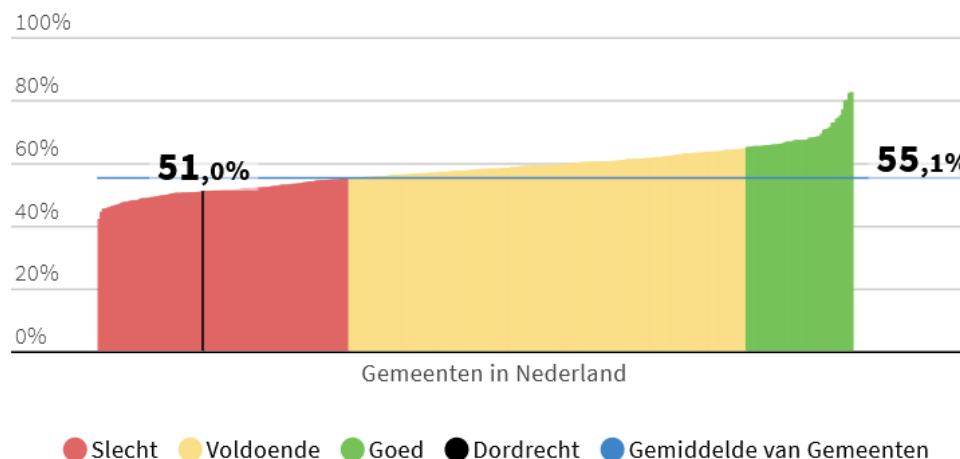
Met 51,0% is de opkomst voor gemeentelijke verkiezingen in Dordrecht duidelijk lager dan gemiddeld in Nederland.

Fig. 11.4 Betrokkenheid bij de gemeente

Bron: OCD, Communicatie en Bestuur

Fig. 11.5 Opkomst verkiezingen ten opzichte van alle gemeenten in Nederland

Bron: OCD, Gemeentelijke Duurzaamheidsindex, www.gdindex.nl

Corona vergroot tegenstellingen

Ervaren tegenstellingen in Nederland

Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) meet meerdere keren per jaar hoe Nederland er volgens Nederlanders voorstaat. Bijvoorbeeld het vertrouwen in de regering en Tweede Kamer, maar ook of men tegenstellingen ziet tussen bepaalde groepen. Het zijn vooral verschillen in inkomen en opleiding en herkomst die ervaren worden. De verschillen hebben ook effect voor de gezondheid en kansen op de woningmarkt.

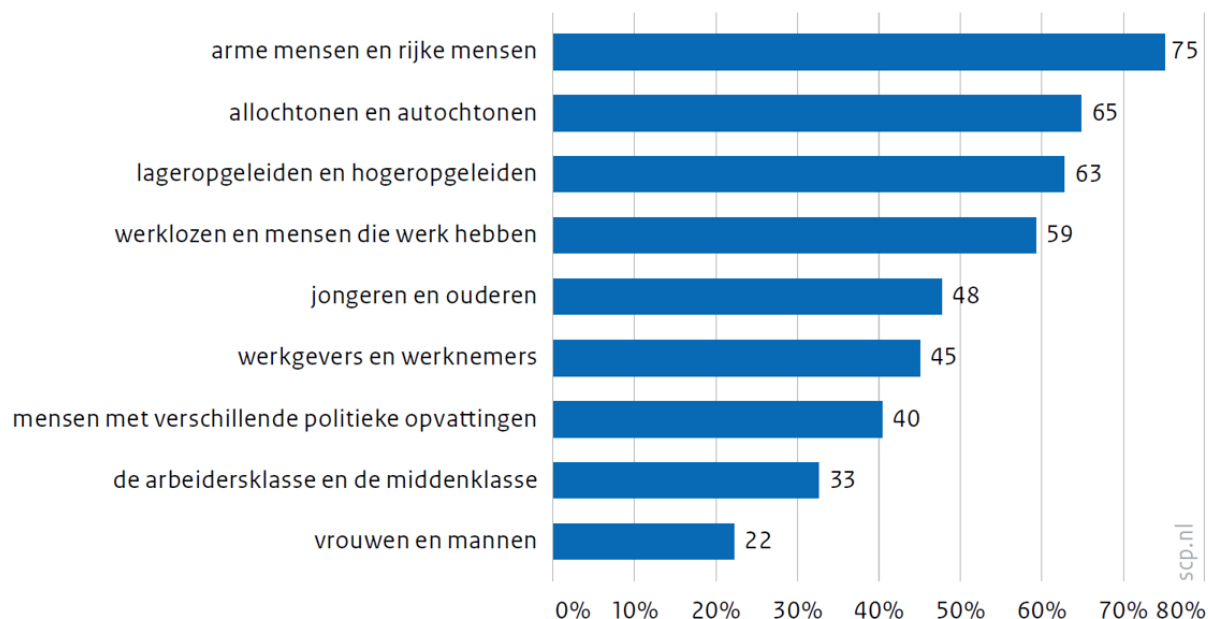
Aandachtspunten voor beleid Corona

Het SCP heeft in “de ongelijke effecten van de Coronacrisis en opties voor beleid” onlangs een aantal aandachtspunten genoemd omdat Corona verschillen heeft vergroot:

- De Coronacrisis raakt vooral personen zonder vast dienstverband
- Dit treft vooral jongeren, personen met migratieachtergrond en lager opgeleiden
- Met name zelfstandigen raken snel in problemen zonder steun
- De sluiting van primair onderwijs heeft geleid tot leerachterstanden
- De psychische gezondheid tijdens de pandemie
- Eenzaamheid
- Men is minder gaan sporten en bewegen

De gemeente Dordrecht heeft tijdens de Coronaperiode diverse tijdelijke en doorlopende initiatieven voor jeugd en jongeren gestimuleerd. Zoals maatschappelijke diensttijd en buddyproject. Zie ook <https://dordrecht.doemeemettoppie.nl/activiteiten/>

Fig. 11.6 Toename van tegenstellingen
Ziet een grote tegenstelling tussen...

Bron: SCP, Burgerperspectieven, 2020-4, p 4

Landelijke cijfers

Fig. 11.7 Landelijke cijfers over Inwoners en het openbaar bestuur

Een goed functioneren van het bestuur is belangrijk voor iedereen. Daarom volgt het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) elke 2 jaar de feiten en ontwikkelingen in de Staat van het Bestuur. Hierdoor worden trends zichtbaar en kan beleid ontwikkeld en onderbouwd worden.

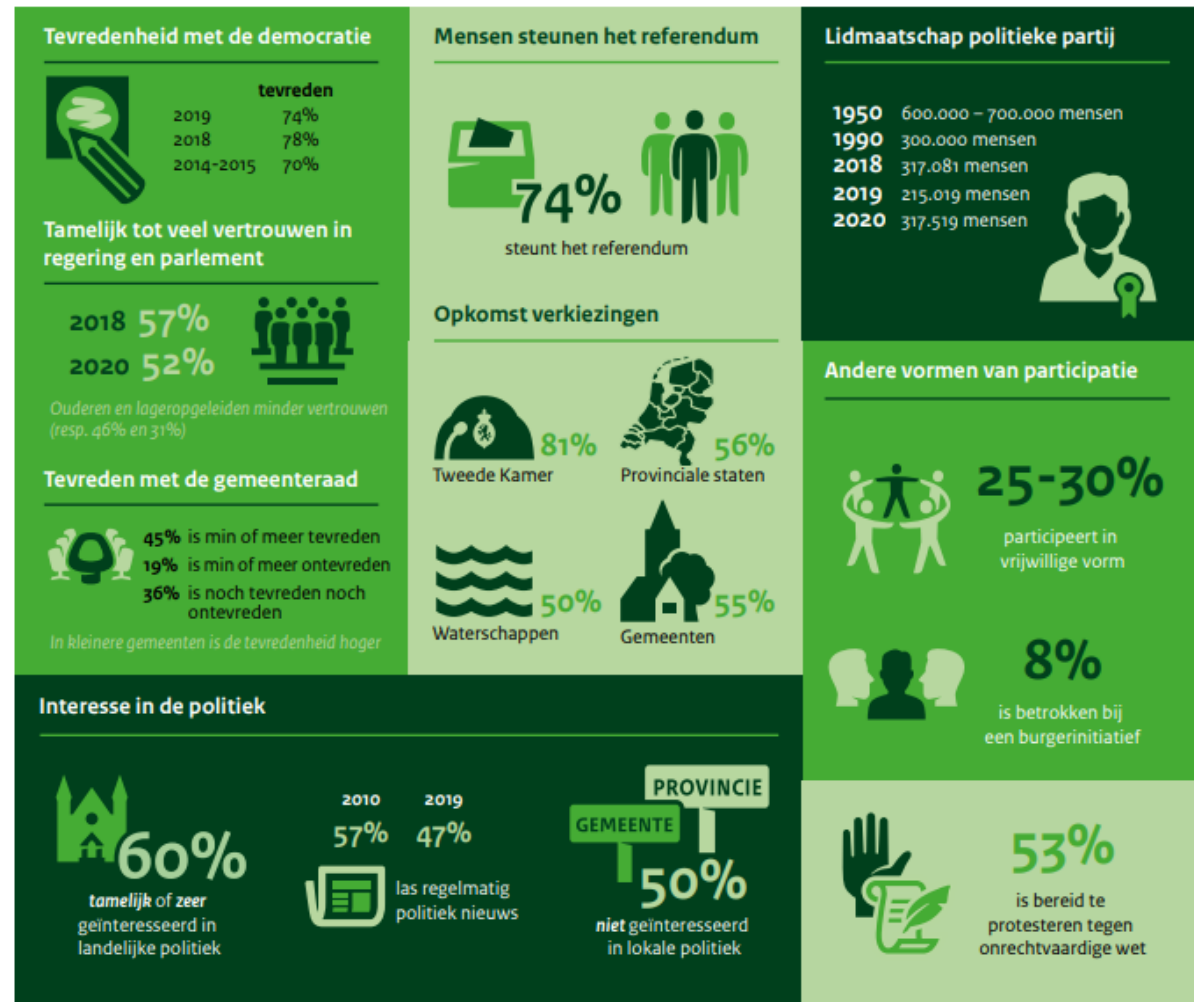
De cijfers hiernaast zijn afkomstig uit de Staat van het Bestuur van januari 2021. Hoewel inwoners redelijk tevreden zijn over hun lokaal bestuur en de prestaties van hun lokale overheid, is het beeld dat ze ervan hebben niet scherp. Behalve de burgemeester weten veel inwoners niet wie hun vertegenwoordigers en bestuurders zijn. Ook houden zij regelmatig het Rijk verantwoordelijk voor decentrale taken en beleid. Het lokaal bestuur is *“weinig zichtbaar, maar inwoners hechten wel aan nabijheid”*

T.o.v. landelijk:

Is in Dordrecht het vertrouwen in gemeentebestuur hoger, dan vertrouwen in de regering;

Is interesse in lokale politiek groter en wil driekwart bij beslissingen betrokken worden;

Is een kleiner deel ontevreden over het gemeentebestuur in vergelijking met het cijfer in gemiddelde gemeenten.

Bron: Ministerie BZK, Staat van het Bestuur

Over deze infographic

Trends en ontwikkelingen Dordrecht in beeld

Auteurs

Deze infographic is samengesteld door het OCD, door Linda Scheelbeek, Bart van der Aa, Michel Borst en Jan Schalk, met dank aan de input van ambtelijke zijde.

Signalen doorgeven?

Wilt u tips of informatie doorgeven of heeft u misschien een vraag over de infographic? Neem dan gerust contact op ons door te bellen naar [078 770 3905](tel:0787703905) of te mailen naar ocd@drechtsteden.nl.

Over het OCD

Partner voor bestuur en beleid! Dat wil het OCD zijn voor haar opdrachtgevers in de Drechtsteden en daarbuiten. Wij bieden ondersteuning op maat met onderzoek, advies en informatie. Zodat beleid optimaal ontwikkeld, en waar nodig bijgesteld kan worden. Meer weten? Bezoek www.ocd.drechtsteden.nl!

*Klik hier!
Ga naar
onze website*

Contact

Trends en
ontwikkelingen
Dordrecht in beeld
Onderzoekcentrum Drechtsteden

Jan Schalk

1 juli 2021

Industrieweg 11
3361 HJ Sliedrecht

Postbus 619
3300 AP Dordrecht

Telefoon
078 770 3905

Website
onderzoekcentrumdrechtsteden.nl

Onderzoekcentrum
Drechtsteden

Partner voor bestuur en beleid